

İKİNCİ DÖNEM TBMM'DE MERSİN VE İÇEL MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİ

Birgül BOZKURT*

ÖZ

1 Nisan 1923 tarihinde, I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin dağılması ve seçimlerin yapılarak Meclis'in yenilenmesi kararı alınmıştır. 3 Nisan'da seçim kanununda yapılan düzenlemeye göre gerçekleşen seçimler sonucunda 11 Ağustos 1923 tarihinde II. Dönem TBMM çalışmalarına başlamıştır. 1923-1927 yılları arasında çalışmalarını sürdüren Meclis'te Mersin iki, İçel iki milletvekiliyle temsil edilmiştir. Osmanlı döneminde aralarında idari bağ bulunmayan Mersin ve İçel, Kurtuluş Savaşı döneminde işgallere karşı ortak bir direniş sürdürerek tarihsel olarak bağlanmıştır. Ele aldığımız dönemde iki ayrı vilayet olan Mersin ve İçel, 1933 yılında gerçekleştirilen düzenlemeyle birleştirilerek önce İçel Vilayeti olarak adlandırılmış, 2002 yılında Mersin adı kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden, çalışmada Mersin ve İçel milletvekilleri birlikte ele alınmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fırkası'na geçiş sürecinde gerçekleşen seçimlerde Mersin'den iki, İçel'den dört kişi Müdafaa-i Hukuk adına aday gösterilmiştir. Seçimlerde Müdafaa-i Hukuk adayları dışında pek çok aday da yer almıştır. İçel seçimleri oldukça tartışmalı geçmiş, bu durum ulusal basında da yankı bulmuştur. Niyazi Ramazanoğlu ve Besim Özek, Mersin'i temsil etmek üzere, Hafız Mehmet Emin İnankur ile Dr. Mehmet Teyfik Marulyalı İçel'i temsil etmek üzere seçilmişlerdir. II. Dönem TBMM, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel yapısal düzenlemelerinin gerçekleştirildiği bir evrede çalışmalarını sürdürmüştür. Lozan Antlaşmasını onaylayan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu hazırlayan ve Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde çalışmalarını sürdüren Meclis, Türk siyasal hayatının önemli bir evresini teşkil etmektedir. Öte yandan, Cumhuriyet Dönemi ilk muhalif parti deneyiminin yaşandığı dönemde Mersin milletvekili Besim Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF), kurucuları arasında yer almıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi- Tarih Bölümü, birgul.bozkurt@mersin.edu.tr, (ORCID: 0000-0001-6433-8420).

Anahtar Kelimeler: 1923 Seçimleri, Cumhuriyet Halk Fırkası, İçel, Mersin, TBMM, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

THE LEGISLATION ACTIVITIES OF MERSİN AND İÇEL DEPUTIES IN THE SECOND PERIOD OF TBMM

ABSTRACT

It was decided that the first period of Grand National Assembly of Turkey (TBMM) to be disbanded and the elections to be renewed on April 1, 1923. The new elections were made in accordance with the new regulation made in the electoral law, on April 3 and, TBMM started its second legislative period on August 11, 1923. Mersin was represented with two and İçel was represented with two members of the parliament in the Assembly of 1923-27. In the Ottoman period, there was no administrative connection between Mersin and İçel but as they reacted towards the invasions jointly throughout the War of Independence, they were united historically. Mersin and İçel were two separate prefectures in the period we study however, they were united with the regulation of 1933 and at first it was named İçel Province, and in 2002 its name became Mersin. For this reason in this study the deputies of Mersin and İçel have been referred together. The elections occurred during the transmission from the Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti to the Halk Fırkası, two deputies from Mersin and four deputies from İçel were nominated for Müdafâ-i Hukuk. Apart from the candidates of the Müdafâ-i Hukuk, many different candidates also took part in the elections. İçel elections were highly controversial, and this was reflected in the national press. Niyazi Ramazanoğlu and Besim Özek were elected as the representatives of Mersin and Hafız Mehmet Emin İnankur and Dr. Mehmet Teyfik Marulyalı were elected as the representatives of İçel. The second legislative period was a period where TBMM determined the fundamental structural regulations of the Turkish Republic. The Assembly, which approved the Treaty of Lozan, prepared the Law of Teşkilât-ı Esâsiye and continued its activities in the period when the Republic was declared, played an important role in the Turkish political life. On the other hand, in a period where the first political opposition was established, Mersin deputy of the parliament, Besim Bey was among the founding members of the Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF).

Keywords: 1923 Elections, İçel, Mersin, Progressive Republican Party, Republican People's Party, TBMM.

Extended Abstract

The second legislative period was a period where Grand National Assembly of Turkey worked between 1923 and 1927. Upon elections for the legislative period, Niyazi Ramazanoglu and Besim Ozek were elected to

represent Mersin, Hafız Mehmet Emin Inankur and Dr. Mehmet Tevfik Marulyali were elected to represent İçel.

Niyazi Bey, who took an oath in the Parliament on 11 August, was approved at the Grand National Assembly on 12 August. During the second period of the Parliament, he served in the Nafia, Muvazene-i Maliye, Nizamname-i Dâhili and land registry commissions. He had a motion regarding the port of Mersin, a parliamentary question regarding the independence of Mersin from Adana with Besim Bey, and 27 speeches in the general assembly. Besim Bey, who was sworn in on 11 August and joined the Assembly, was approved by the Grand National Assembly of the Assembly on 12 August. He worked on the courthouse, Layha, Memurin Muhakemat, and Nizamname-i internal commissions. In order to ensure the construction of the port of Mersin through the company, he produced 72 speeches on 31 different issues at the General Assembly, and he tabled motions on the election of an illiterate person to the mayor of Afyon, the actions of the governor of Urfa, and the separation of Mersin from Adana. Mehmet Emin Bey, who was sworn in on 11 August and joined the Assembly, was approved by the Grand National Assembly on August 13. He worked in areas including economics, Nizamname-i Dâhili, Memurin Muhakemat, Umuru Tasarrufiye, membership of trade commissions, and the chairmanship of the commission. He had a proposal for a law on the amnesty of deserters, a parliamentary question, and a speech at the Grand National Assembly. He was sworn in and joined the Assembly on 11 August. Mehmet Tevfik Bey's mandate was approved by the General Assembly on 13 August 1339 (1923). But it was first examined after confusion in the election process. As a result of an evaluation, the second branch mandate was discussed in the General Assembly. Tevfik Bey was confirmed as a deputy. Dr. Tevfik Bey regularly participated in the Parliament and took part in the voting; however, there is no record that proving that he did propose or give a speech in parliamentary activities.

The Second Parliament continued its activities in a stage in which the basic structural arrangements of the Republic of Turkey were in place. The Assembly, which approved the Treaty of Lausanne, prepared the Law of Constitution, and continued its activities in the period when the Republic was declared, constitutes an important phase of Turkish political life. The Lausanne Peace Treaty, signed on 24 July 1923, was handled, and accepted by the Second Turkish Grand National Assembly during meetings on 21-23 August. One of the long and impressive speeches during the interviews was made by Niyazi Ramazanoğlu. Mersin deputies Niyazi Bey and Besim Bey expressed their views at length during the discussion of the articles of the Fundamental Organization Law. In the period when the first opposition party experience was formed in the

Republican Period, Mersin deputy Besim Bey, was among the founders of the Progressive Republican Party (PRP). Besim Bey was among the PRP members who frequently opposed the Republican People's Party and the government in the assembly sessions. Mersin and İçel deputies Niyazi, Mehmet Emin and Dr. Tefvik Bey continued to be a members of the Republican People's Party. The proceedings of the parliament were primarily examined in the study which deals with the Assembly activities of Mersin and İçel deputies. The Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives, The Ottoman and Republic Archives, and the Turkish Grand National Assembly Library and Archive Services Directorate were used for the profiles and political activities of the members of parliament. By scanning both national and local press, the information regarding the period was attempted to be completed. Also, commemorative works relating testimonies about the period and current publications were also used.

Giriş

Bu çalışmada II. Dönem TBMM'de Mersin ve İçel milletvekillerinin seçim süreci ve Meclis faaliyetleri ele alınmaktadır. Mersin ve İçel'in birlikte ele alınmasının temel nedeni; günümüzde aynı ili oluşturmalarıdır. Osmanlı'dan devralınan idari yapıda, Mersin, Adana Vilayetine bağlı sancak merkezi, İçel bağımsız bir sancak merkezi konumundaydı. 1924 yılında İçel Vilayeti ve Mersin Vilayeti olarak düzenlenmiştir. 1933 yılında Mersin ve İçel birleştirilmiş, İçel'in merkezi Silifke'den Mersin'e alınarak İçel Vilayeti meydana getirilmiştir. 28 Haziran 2002 tarihinde ilgili kanun; "İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere 'Mersin' vilayeti teşkil edilmiştir" şeklinde yeniden düzenlenmiştir.¹ Oysa 1933 yılında yapılan düzenlemeye kadar "Mersin" ve "İçel" birbirinden tamamen farklı, aralarında idari ilişki bulunmayan, komşu iki sancak konumundadır. Sosyokültürel nitelikleri açısından da farklı özelliklere sahiptir.² Tarihsel olarak Mersin ve İçel'i birbirine bağlayan en önemli hususlardan biri de, Mondros Mütarekesinin imzalanmasının hemen ardından Anadolu'nun güneyinin işgal edilmesidir. Mersin ve İçel'de kurulan Müdafaa-i Hukuk örgütleriyle birlikte Kuva-yı Milliye'nin güçlü bir direniş hattı kurulmuştur.

Mersin ve çevresi önce İngilizler ardından kısa bir süre sonra Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Fransızlar kuzeyde Pozantı'dan Akköprü'ye, batı yönünde Mersin-Silifke sınırı olan Erdemli Çayına kadar ilerlemişler,

¹ T.C. Resmi Gazete, 28 Haziran 2002, Sayı: 24799.

² Nuri Adıyke, "Bir İsimlendirme Problemi Olarak Tarihsel Süreçte 'İçel-Mersin'", Yüksel Özdemir (Ed.), **Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008 Bildiriler Kitabı**, Cilt.1, Mersin, 2009, s. 2086-2091.

İngilizler Karapınar İstasyonu'nu ayrıca Mersin kent merkezinde işgali gerçekleştirmişlerdir. Her iki işgal ordusu da karadan ve denizden düzenli aralıklarla takviye edilmiştir. 15 Eylül 1919'da İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Suriye İtilâfnamesine göre İngilizler bölgeden çekilmiş ve Fransa tek işgalci güç olarak kalmıştır. Fransa hem ekonomik hem politik nedenlerle bölgede sömürgeci düzenini kurmak amacıyla kentten askeri ve idari yönetimine müdahalede bulunmuş, bölgeyi antik dönemde kullanılan adıyla "Kilikya" olarak adlandırmıştır. Mersin ve İçel'de işgallere karşı direniş, tüm ülke genelinde olduğu gibi önce müdafaa-i hukuk örgütlenmeleriyle sağlanmaya çalışılmıştır. İşgalin ardından Mut, Silifke, Gülnar, Tarsus, Arslanköy ve Mersin'de kurulmuş müdafaa-i hukuk örgütleri, müfrezeler olarak örgütlenen Kuva-yı Milliye birlikleri yörede Fransızlara karşı önemli bir mücadele yürütmüşlerdir.³ İşgalden dolayı Mersin ve İçel'den Sivas Kongresine temsilci gönderilemese de en başından ulusal mücadeleye destek verilmiştir. Fransız işgali nedeniyle Adana Vilayeti ve bağlı sancaklarda 1919 seçimleri gerçekleştirilememiştir. Bölgenin siyasi ve hukuki haklarını savunmak amacıyla, İstanbul'da bulunan Adanalılar, aralarında toplanarak yirmi kişilik "ikinci seçmenler"i oluşturmuşlar; daha sonra da bu ikinci seçmenler Adana, Cebelibereket, Mersin ve Kozan için dört milletvekili seçmişlerdir. Belirlenen bu dört milletvekili; (S) Avni, İsmail Baha, Yusuf Ziya ve Niyazi (Ramazanoğlu) Beylerin seçim mazbataları 23 Şubat 1920'de Mebusan Meclisi'nde ele alınmış konunun görüşülmesi bir sonuca ulaşmadan sonraki celseye bırakılmış ancak sonrasında da bir neticeye varılamamıştır.⁴ Mazbatası, 4 Mart 1920'de onaylanan Ali Rıza Bey (Ataışık) son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İçel'i temsil etmiştir. İstanbul'un işgalinin ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye Mebusan Meclisi üyelerinin de kabul edilmesi üzerine Ali Rıza Bey TBMM'ye katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli seçimlerin yapılmasıyla ilgili tamimine göre, 29 Mart'ta İçel için yapılan seçimlerde; Gülnarlı Şevki Bey, Hacı Ali Sabri Efendi, Silifkeli Sami Bey, Anamurlu Naim Efendi ve Silifkeli Haydar Bey seçilmiştir. Seçimlerde Hafız Emin Efendi, Haydar Bey ile aynı sayıda oy almış ancak sağlık sorunları nedeniyle Hafız Emin Bey seçimlerden çekilince, Haydar Bey I. TBMM'de İçel'i temsil etmiştir.⁵ I. TBMM'de

³ İbrahim Bozkurt, "İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1 (2018), s.407-435.

⁴ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:4, C. 1, 23 Şubat 1920, s. 182-186; Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

⁵ I. TBMM'de İçel milletvekilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Raşan Kılıç, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*,

Mersin'i temsil etmek üzere dört aday, Mustafa Kemal Paşa tarafından önerilmiştir. 13 Nisan 1920'de Elvanlı'da yapılan seçimde, Heyet-i Temsiliye adayları 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay), 3. Kolordu Komutanı Albay Salâhattin (Köseoğlu), Adanalı İsmail Safa Özler ve Muhtar Fikri (Gücüm) ile Mersinli Yusuf Ziya (Eraydın) Bey seçilmiştir.⁶ Mersin milletvekillerinin hiç biri II. Dönem TBMM için aday gösterilmezken, İçel'de ise Ali Bey Müdafaa-i Hukuk adayları arasında yer almış ancak seçilememiştir.

Bu çalışmada, II. Dönem TBMM çalışmalarını, Mersin ve İçel milletvekillerinin siyasi faaliyetleri üzerinden incelemek amaçlanmıştır. Mersin ve İçel'de seçim süreci de ele alınarak, Türkiye'de siyasal kültürün gelişimi yerelden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mersin ve İçel milletvekillerinin Meclis faaliyetlerini konu edinen çalışmada öncelikli olarak Parlamento Tutanakları incelenmiş, milletvekillerinin özgeçmişleri ve siyasi faaliyetleriyle ilgili T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ile TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı'ndan yararlanılmıştır. Hem ulusal hem de yerel basın taranarak döneme ilişkin bilgiler tamamlanmaya çalışılmıştır. Yine döneme ilişkin tanıklıkları ifade eden hatıra eserlerden ve güncel yayınlardan da faydalanılmıştır.

1923 Seçimleri: Mersin ve İçel'de Seçimler

Mondros Mütarekesinin yarattığı siyasi koşullarda işgallere karşı "Misak-ı Milli" ilkelerine bağlı bağımsızlık mücadelesini sürdüren ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla ulusal egemenlik ilkesini anayasal zemine taşıyan I. TBMM, Lozan Konferansı görüşmelerinin kesildiği dönemde 1 Nisan 1923'te Meclis'in yenilenmesi amacıyla seçimlere gitme kararı almıştır.⁷ Bazı işleri ve takrirleri görüşmek üzere çalışmalar bir müddet daha sürdürülmüş ve 16 Nisan'da son oturum yapılarak dağılmıştır.

Seçimlere hangi esaslara göre gidileceğini belirlemek üzere Erzurum milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Selâhaddin ve Canik Milletvekili Emin Bey tarafından 2 Aralık 1922 tarihinde hazırlanan

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2015.

⁶ **Kurtuluş Savaşında İçel**, (Haz. Kurtuluş Savaşında İçel Tarihini Yazma Komitesi), Baha Matbaası, İstanbul, 1971, s.172-173; I.TBMM Dönemi Mersin Milletvekilleri üzerine geniş bilgi için bkz. İbrahim Bozkurt, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri", **CÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 41, Sayı:2, (Aralık 2017), ss.81-112.

⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: I, C. 28, 1 Nisan 1923, s. 283.

“İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatini Muaddil Mevaddi Kanuniye” esas alınarak eski seçim yasasının yeni koşullara uyarlanmasına karar verilmiştir. Meclis Anayasa Komisyonunda incelenen kanun teklifi 3 Nisan’da görüşülerek, 320 numaralı yasa ile seçim kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Daha önce elli bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilirken, seçim kanundaki yeni düzenlemeye göre; yirmi bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilmesi esas kabul edilmiştir. Nüfusu otuz bine kadar olan yerlerde bir milletvekili, otuz bin ile elli bin arası iki, elli bin ile yetmiş bin arası üç, yetmiş bin ile doksan bin arası dört olmak üzere belirlenecektir. 18 yaşını bitiren her erkek seçimlere katılacaktır. Seçme ve seçilme hakkını kullanabilmek için vergi verme zorunluluğu yoktur. Öğretmenler hariç olmak üzere, merkezden atanan bütün memurlar ile müftüler, hâkim, savcı ve belediye başkanları ikinci seçmen seçimleri başlamadan iki ay önceden istifa etmedikçe görev yaptıkları yerden milletvekili seçilemeyeceklerdir. Görev ve rütbesi ne olursa olsun bütün subaylar da görev yaptıkları yerden milletvekili seçilemeyeceklerdir. Görev yaptıkları bölgeler dışında aday olacak askeri ve sivil memurlara herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesine yönelik öneriler kabul edilmeyerek, iki dereceli seçim sistemi aynen korunmuştur.⁸

Halkın seçimlere ilişkin yeni düzenlemelerden haberdar olması ve seçimlerin uygulanmasıyla ilgili aydınlatılması amacıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti tarafından bir kitapçık yayınlanmıştır. Kitapçıkta; Osmanlı devrinin sona ermesinin ardından ülkenin yüzölçümü ve nüfus miktarında yaşanan değişiklik nedeniyle daha önce elli bin kişi için bir milletvekili seçilmesi usulü yerine nüfusun azaldığı ve halkın TBMM’de daha fazla temsiline olanak sağlamak üzere yirmi bin kişi için bir milletvekili seçilmesi kararı alındığı açıklanmaktadır. Seçim usulleri, seçmen ve milletvekili olma koşulları, seçimleri idare edecek olan teftiş heyetlerinin oluşum biçimi, görevleri, seçimlerin nerelerde yapılacağı, milletvekili seçimlerinin nasıl yapılacağı, seçimlerde suiistimal ve hile yapanlar hakkında cezalar başlıkları altında bilgiler de verilmiştir.⁹

Seçim kararının alınmasının ve seçim kanununun düzenlenmesinin hemen ardından, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu çalışmalarına başlamış, seçimlerde izlenecek siyaseti belirlemek üzere toplantılar yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın da hazır bulunduğu toplantıda Müdafaa-i Hukuk

⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: I, C. 28, 3 Nisan 1923, s. 322-366; İhsan Güneş, “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C. XLVI, No.1-2, 1991, s. 258-260.

⁹ **Türkiye’de Mebûs İntihâbâtı**, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umûmiyesi Neşriyatından: 77, Ankara, 1339 (1923), s. 6; Güneş, **a.g.e.**, s. 259.

Grubu adına izlenecek esaslar belirlenmiştir.¹⁰ 8 Nisan'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, seçim beyannamesini ilan etmiştir. Beynamede; Meclis'in yeni döneminde barışın sağlanmış olacağı temennisiyle, iktisadi gelişmeyle birlikte, ülkenin tüm kurumlarında gelişimi sağlamak ve bu suretle refaha ulaşmayı amaç edindiklerini ilan etmiştir. Halk Fırkasına¹¹ dönüşeceğini ilan ettiği Müdafaa-i Hukuk Grubu adına program "9 Umde" halinde ilan edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yaptığı çağrıda seçimlerle ilgili çalışmaya davet ederek, umdeleri benimseyen ve yerine getirilmesini kabul edenlerin aday gösterileceklerini ilan etmiştir.¹² Meclis çalışmalarının sona ermesinin ardından, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında, bazı hükümet üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk Grubu idare heyeti üyelerinden oluşan bir seçim komisyonu kurulmuştur. Zamanında İttihat ve Terakki'nin kâtibi mesullüğünü yaptığı için pek çok kişi hakkında bilgiye sahip olan Posta Telgraf Müdürü Sabri Toprak ile Sivas Milletvekili Rasim Bey'den de istifade edilerek adaylar hakkında etraflıca araştırma yapılmaya çalışılmıştır.¹³ Ayrıca seçim çevrelerine çalışmak üzere müfettiş görevlendirilmesine karar verilmiştir.¹⁴ Müfettişlerin seçim bölgelerinden gönderdiği raporlar da seçim komisyonu tarafından incelenmektedir.¹⁵

Seçimlerde Müdafaa-i Hukuk adına aday olmak isteyenler önce umdeleri kabul ettiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriyor, adaylar tespit edildikten sonra yine Mustafa Kemal Paşa tarafından ilan ediliyordu. Bu uygulamayı neden gerekli gördüğünü Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle ifade etmektedir: "*Bu tarzı iltizam etmişim. Çünkü vuku bulacak intihabatta, milleti işgal ederek, muhtelif emellerle mebus olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum. Memleketin her tarafında, beyanat ve irşadatım kemali samimiyet ve itimatla karşılandı.*"¹⁶

¹⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Nisan 1923.

¹¹ Aslında Halk Fırkasının kuruluş çalışmalarını Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922'de basına verdiği demeçte ilan etmiştir. Partinin resmen kuruluşu ise seçimlerden sonra gerçekleşmiştir. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, C. II, ATAM Yay., Ankara, 1997, s. 51.

¹² **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1923.

¹³ Damar Arıkoğlu, **Hâtıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961, s. 271.

¹⁴ Mazhar Müfit, Yunus Nadi, Saruhan mebusu Süleyman Necati, Ertuğrul mebusu Osmanzade Hamdi, Kozan mebusu Dr. Fikret, Cebelibereket mebusu İhsan, Gaziantep mebusu Kılıç Ali, Mersin mebusu Muhtar, Aydın mebusu Mazhar Bey ilk görevlendirilenlerdir. **Vakit**, 12 Nisan 1923.

¹⁵ **Vakit**, 7 Mayıs 1923.

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.II, Milli Eğitim Basımevi, Beşinci Baskı, İstanbul, 1962, s. 729.

1923 seçimlerinde ülke genelinde seçim çevresi sayısı 72'dir. Müdafaa-i Hukuk aday listeleri belirlenirken seçim bölgelerinin çoğunda, seçilecek milletvekili kadar aday gösterilmiş ve bu kişilerin milletvekili olması sağlanmıştır. Dokuz seçim çevresinde, ikinci seçmenlere Müdafaa-i Hukuk adayları arasında seçme yapma hakkı tanınmıştır. Seçim çevrelerindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti listeleri oluşturuldukça başta Hâkimiyet-i Milliye gazetesi olmak üzere, basın yoluyla kamuoyuna duyurulmuştur.¹⁷

İkinci Dönem TBMM için Mersin'den iki, İçel'den iki milletvekili seçilmesi öngörülmüştür. Mersin ve İçel'de de seçim çalışmaları başlamış ve Ankara'ya akseden bazı gerginlikler de yaşanmıştır. Mersin'de Ata Çelebi tarafından yayımlanan *Doğruöz* gazetesinde II. Gruba mensup Mehmet Şevki ve Sami Beylerin desteklenmesi yönünde yayın yapıldığı iddia edilerek, tepki gösterilmiştir. Mut ve Silifke'den, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraflar¹⁸, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, "*Mut ve Silifkeliler milli gaye etrafında toplanmaktadırlar*" başlığıyla yer almıştır. Telgraflarda İçel'de tek bir kişinin dahi II. Gruba mensup olanlara oy vermeyeceği, Müdafaa-i Hukuk adaylarının destekleneceği ifade edilmiştir.¹⁹ Eleştiriler karşısında *Doğruöz* gazetesinde, "*İçel livasının masum halkına ve ajansa cevâb*" başlığı ve İbn-i Mevlâna imzasıyla yanıt verilmiştir. Ajanstan kendilerine de gönderilen telgrafi aldıklarında kahkahalarla gülmekten kendilerini alamadıklarını, kendilerine de ayrıca gönderilmiş olan Silifke ve Gazipaşa'dan gelen telgrafların Hürriyet ve İtilafçı olan şahsiyetler tarafından gönderildiği için önemsenmediği ve yalnız Mut halkına hitap etmek üzere yanıt verildiği ifade edilmiştir. Gazetenin grup siyaseti tanımadığı ifade edilerek tek bir umdeye bağlı olduğu, bu umdenin de "Türklük" olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan Ahmet Şevki Bey'in de I. Müdafaa-i Hukuk Grubunda olduğu belirtilerek, telgrafları imzalayanların yazıyı okumadan kendi siyasi çıkarları için benzer şekilde düzenlenmiş olduğu ifade edilmiştir. Aynı sayıda İçel mebusu ve El-Cezîre İstiklal Mahkemesi azasından Ahmet Şevki imzalı telgrafa yer verilmiş; Şevki Bey, I. Grubun kurucularından ve üyesi olduğunu²⁰ ve yine grup namına

¹⁷ Ahmet Demirel, **Tek Parti İktidarı - Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 35- 37.

¹⁸ Telgraflar Mut'tan; Mut Müdafaa-i Hukuk Reisi: İsmail, Belediye Reisi: Hamdi, Müntehab-ı sani: Mustafa ve Ali Haydar. Silifke'den; Belediye Reisi: Halil Rahmi, Silifke Müftüsü Müntehib-i sani: Mehmed, Ahaliden: Emin, eşraftan; Mahmud Şükrü, Hulusi, Musa, müntehib-i sani; Said, Mehmed Kamil, eşraftan ve müntehib-i sani; Nuri, Tüccardan; Nazif, Hüsnü, Lütfullah, Mehmed imzalarıyla gönderilmiştir.

¹⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Haziran 1923.

²⁰ Birinci TBMM'de İçel milletvekillerinin hangi grupta yer aldıklarıyla ilgili; Damar Arıkoğlu (a.g.e., s. 227), Hacı Ali Sabri (Güney), Sami (Arkan), Haydar Lütfi (Aslan) ve

adaylığını koyduğunun ilan edilmesini istemiştir.²¹ Öte yandan “*gazetede adaylarımız*” başlıklı haberde resmî olarak; Hacı Ömer Bey (Mersin Müdafaa-i Hukuk Re’isi), Abdülkadir Kemali Bey (Adanalı, Kastamonu mebusu), Veli Haşim Bey (Tarsuslu), Tekelizâde Vehbi Bey (Adanalı). Gayr-i resmî; Süvâri kaymakamı Atıf Bey (Şanlı), Sâbık mutasarrıf Ahmet Muhtar Bey (Giritli), Niyâzi Bey (Tarsuslu Ramazanzâde ailesinden) adları geçmektedir.²² Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları resmen ilan edilmeden gazetelerde yer alan adaylarla ilgili haberler üzerine Mustafa Kemal Paşa bir tamim yayınlamıştır. Tamimde; henüz Müdafaa-i Hukuk adaylarının açıklanmadığı yerlerde adayların isimlerinin yayınlandığını belirterek, bu gibi durumlara karşı vatandaşların dikkatli olması konusunda uyarılmaktadır.²³

Silifke’de seçim süreciyle ilgili *Tarsus* gazetesinin “*pek hararetli bir tarzda cereyan etmektedir*”, oyların dağılacağı ve belki yirmi oy ile bir milletvekili seçileceği yönünde haberi²⁴ bile hemen tepkiye yol açmış, derhal gazeteye Belediye Başkanı Mehmed, Gazipaşa Kazası Müdafaa-i Hukuk Başkanı Zihni imzasıyla bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, maksatlı yayın yapıldığı ve oyların parçalanmayarak Müdafaa-i Hukuk adaylarına verileceği ifade edilmiştir. *Tarsus* gazetesi, Silifke muhabirinin verdiği bilgilerin herhangi bir kasıt içermediğini açıklamak durumunda kalmıştır.²⁵

Mersin için adaylık başvurusu yapanlar zaman zaman basında yer almıştır. Milli Mücadele Döneminde Mersin direnişine öncülük eden isimlerden Veli Hâşim Bey ve Hanzade Hacı Hüseyin İlmî Bey, Belediye Başkanlığı’na başvurarak adaylıklarını ilan etmişlerdir. İlmî Bey başvurusunda, “*millet ve vatana hüsn-ü niyetle hıdmet edeceğimi ve selefler gibi ezilip süzülüp*” gelmeyeceğini verdiği sözleri yerine getireceğini ifade ederek, tarım, hayvancılık ve vergilerin daha adil uygulanmasıyla ilgili Meclis’te çalışarak söz söylemekten geri durmayacağını ilan etmiştir.²⁶ 12

Şevki (Göklevent) Beylerin II. Grup’ta yer aldıklarını ifade etmektedir. Öte yandan Ahmet Demirel’in yaptığı araştırmaya göre; Hacı Ali Sabri (Güney), Sami (Arkan), Haydar Lütfi (Aslan) II. Grup’ta yer almaktadır, Naim (Ulusal), Haydar Lütfi (Aslan), Şevki (Göklevent), Birinci Gruba kayıtlı olmakla birlikte, gruptan bağımsız hareket eden mebuslar arasında yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet- İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 126-132.

²¹ **Doğruöz**, 9 Haziran 1923.

²² **Doğruöz**, 9 Haziran 1923.

²³ **Tarsus**, 11 Haziran 1923.

²⁴ **Tarsus**, 5 Haziran 1923.

²⁵ **Tarsus**, 15 Haziran 1923.

²⁶ **Tarsus**, 25 Mayıs 1923.

Haziran'da da Gaziantep'te dava vekili olan Ahmet Besim Bey "umdelere dairesinde çalışmak üzere" adaylığını açıklamıştır.²⁷

Seçim döneminde memleketi Adana'ya gelen Damar Arıkoğlu, Mersin'i de ziyaret etmiş adayların belirlenme sürecine katılmıştır. Adana ve Mersin bölgesinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçim müfettişi, I. Meclis'te Mersin milletvekili olan Muhtar Fikri Bey'dir. Muhtar Fikri Bey; Arıkoğlu ile görüşmelerinde Mersin'de durumun normal olduğunu belirterek, Niyazi Ramazanoğlu ismi üzerinde uzlaşıldığını ancak ikinci adayın belirlenemediğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Muhtar Bey'in aday olması konusunda ısrarına karşın, Muhtar Bey ailesinin kalabalık olması ve işlerini toparlamak zorunda bulunması nedeniyle milletvekili olmak istemediğini belirtmiştir. İkinci aday için Damar Arıkoğlu, *Yeni Adana* gazetesi sahibi Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey'i düşünmüş olsa da, Mustafa Kemal Paşa'dan bu konuda olumsuz yanıt almasını hayretle karşıladığını söyler. Yaşanan siyasi rekabeti "*bu siyasi tekmeyi kim vurdu acaba?*" sözleriyle ifade eden Arıkoğlu, Vali Rafet Bey'in Dâhiliye Vekili Fethi Bey'e yazdıklarından kaynaklandığını öğrenmiştir. Öte yandan Muhtar Bey tarafından Mersin için ikinci aday olarak Tarsuslu hâkim Besim Bey önerilmiş ve Mustafa Kemal Paşa kabul etmiştir.²⁸ 25 Haziran 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Halk Fırkası adına Hariciye Vekâleti müşavirlerinden Niyazi Bey ve Dava vekili Ahmet Besim Bey'i aday göstermiştir.²⁹

İçel adayları, Silifke adayları olarak basında yer almıştır. İçel'de iki milletvekilliği için dört aday gösterilmiştir. İçel adayları; Mutlu eski milletvekili Ali Bey, Mebus Hafız Emin Efendi, Binbaşı Fevzi Bey ve Doktor Tefvik Bey'dir.³⁰

İki dereceli olarak gerçekleştirilen 1923 seçimlerinde önce ikinci seçmenlerin seçimleri, ardından ikinci seçmenler tarafından milletvekili seçimleri gerçekleştirilmiştir. Her ilde farklı zamanda başlayan ve farklı sürede biten seçimler Mersin merkez kazasında 5 Temmuz³¹ ve Tarsus kazasında 8 Temmuz 1923'te tamamlanmıştır. Mersin merkez kazasında 65 ikinci seçmenden Besim Bey 63, Niyazi Bey 61 oy almıştır. Mersinli Cemal Paşa'ya ve Veli Haşim Beylere birer oy verilmiştir. Tarsus kazasında; Niyazi Bey 115, Besim Bey, 112, Latife Hanım 2, Veli Haşim Bey 2, Sadık Paşa 2,

²⁷ **Tarsus**, 15 -22 Haziran 1923.

²⁸ Arıkoğlu, a.g.e.,s. 284-286.

²⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Haziran 1923; **Anadolu'da Yenigün**, 28 Haziran 1923; **Tarsus**, 28 Haziran 1923.

³⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 21 Haziran 1923.

³¹ **Anadolu'da Yenigün**, 5 Temmuz 1923.

Hidayet Efendi 2, Cemal Paşa, Birhanzâde Mahmud Efendi, Bahaddin Efendi, Muhtar Bey birer oy almışlardır.³² 10 Temmuz 1339 (1923) tarihli seçim mazbatasında Niyazi Bey, Mersin Merkez kazasından 61, Tarsus 116 oy alarak toplam 177 oyla, Besim Bey, Mersin Merkez kazasından 63, Tarsus'tan 112 oy alarak, toplam 175 oyla Mersin milletvekili seçilmişlerdir.³³ İçel Sancağında seçimler 21 Haziran 1923'te tamamlanmıştır. İçel'de Merkez, Mut, Anamur, Gazipaşa ve Gülnar kazalarında gerçekleştirilen seçimler sonucunda, dört adayın oy dağılımları; Hafız Emin Efendi 84, Doktor Tevfik Bey 74, Mutlu Ali Bey 73 ve Binbaşı Fevzi Bey 20 oy almıştır. Ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, öğretmen Yağdalı İshakzade Süleyman Efendi, Anamurlu sabık mebus Naim Efendi, Ahmed Efendi, Müftü Mehmed Emin Efendi, Ahmed Tevfik ve Rahmi Bey'e de oy verilmiştir. İçel sancağı milletvekilliğine Hafız Emin Bey ve Mutlu Ali Bey'den sadece bir oy fazla alan Doktor Tevfik Bey seçilmiştir.³⁴

Mersin Milletvekilleri Özgeçmişleri ve Meclis Faaliyetleri

Niyazi Ramazanoğlu

Osmanlı idaresinden önce Çukurova bölgesinde devlet kurmuş ve sonra Osmanlı siyasi birliğine girmiş olan Ramazanoğlu ailesindedir. 1889'da Tarsus'ta dünyaya gelmiştir. Tarsus ileri gelenlerinden ve ulemasından Müftizâde Hacı Hamza Efendi'nin oğludur. Tarsus Rüştüyesinde orta, Adana İdadisinde lise öğrenimini başarıyla tamamlayarak Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. Temmuz 1910'da Mülkiye'den "pekiyi" derecede mezun olmuş aynı yıl fark imtihanı vermek sureti ile İstanbul Hukuk Fakültesi'ni de bitirmiştir. 1911'de Adana Sultanîsi tarih ve coğrafya öğretmenliğine tayin edilmiş, Haziran 1912'de öğretmenliğe devam etmek şartı ile Adana Sultanîsi Müdürlüğüne yükseltilmiştir.³⁵ Mütarekenin ilânına kadar

³² **Tarsus**, 10 Temmuz 1923. Gazetenin verdiği bilgi resmi tutanaktan farklılık göstermektedir.

³³ TBMM Beşinci şube tarafından yapılan inceleme neticesinde Besim ve Niyazi Beylerin milletvekilliği 12 Ağustos 1339 (1923) onaylanmıştır. Adana Vilayeti Mersin Sancağı Seçim Mazbatası. **TBMM Arşivi**.

³⁴ İçel Sancağı Seçim Mazbatası. **TBMM Arşivi**.

³⁵ Mondros Mütarekesinin ardından, Mustafa Kemal Paşa Adana Bölgesinde incelemeler yaparak, bölge halkı, aydınları ve ileri gelenleriyle toplantılar yapmıştır. Bu toplantılarda, Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin mütareke hükümlerine uymayarak, millete zulmedecekleri konusunda uyararak gerekli tedbirlerin alınmasının gerekliliğini açıklamıştır. Ali Fuat Paşa'nın da katıldığı toplantılarda Mersin Sancağını Adana Lisesi Müdürü olan Niyazi Ramazanoğlu temsil etmiştir. Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 42.

görevlerini sürdürmüştür.³⁶ Mersin ve Adana'nın Fransızlar tarafından işgali üzerine Adana'dan ayrılıp Pozantı'da kurulan Millî Mücadele Cephesi'ne katıldı. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde faal olarak çalışan Ramazanoğlu, İstanbul'da son Meclisi Mebusan'da özel koşullarda yapılan bir seçimle Mersin milletvekili seçilmiş ancak Mebusan Meclisi'nde ele alınan bu durum bir neticeye varamadığı için bu görevi yerine getirememiştir.

Niyazi Bey, Bekir Sâmî Bey Başkanlığında Londra'ya çağrılan heyette müşavir olarak bulunmuştur.³⁷ Suriye Tahdidi Hudut Komisyonunda Hariciye Mümessili olarak görev almıştır.³⁸ Lozan Konferansında Adana Bölgesi'nin durumu üzerinde yapılan müzâkerelerde, Niyazi Beyin Fransızca olarak yazdığı *La Province d'Adana* adlı eseri delegasyonlara dağıtılmış ve Güney sınırlarının tespitinde önemli rol oynamıştır. Ankara'da ilkin teşkil edilen Âli Dersler (Türk Tarihi ve İl Bilgisi) Müderrisliğinde, İstanbul'da Türk Tarih Encümeninde görev almıştır.³⁹ Milletvekilliğinin ardından Başvekâlet Âli İktisat Meclisi azalığına seçilmiş ve adı geçen meclis kaldırılana kadar görev yapmıştır.⁴⁰ Adana Lisesi'nde tekrar tarih öğretmenliği yaptıktan sonra, 1935'te memuriyetten tamamen çekilerek, uzun müddet Tarsus'ta madencilik ve çiftçilikle uğraşmıştır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceye edebiyatları ile vâkıf olan Niyazi Bey, "Türkoloji Araştırmaları" yapmaya devam etmiştir. 1954'te Pakistan'da toplanan son

³⁶ Fransızların Adana'yı işgalinin ardından, Albay Brémond Genel Vali ilan edilmiştir. Göreve başlamasının ardından Türk bayrağının asılmasını yasaklamıştır. Yasağa rağmen Adana Erkek Lisesi binasında Türk bayrağını görünce Niyazi Bey ve Milli Eğitim Müdür Fuat Bey gibi görevden uzaklaştırılmıştır. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s.77; Çelik, **a.g.e.**, s. 73-74.

³⁷ 21 Şubatta Londra'da gerçekleştirilecek olan sulh konferansına TBMM adına gidecek olan heyet hakkında Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa 4 Şubat 1921 tarihinde Meclis'te açıklamada bulunmuştur. Fevzi Paşa, Londra'ya gidecek heyette; Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey, Cami Bey, Nafia Müsteşarı sabıki Muhtar Bey, Muvaffak Bey, Adanalı Niyazi Bey, Duyun-u Umumiye Müfettişi Rıza Bey, Münir Bey, İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'in yer alacağını ilan etmiştir. Heyetin açıklanması üzerine; Trabzon milletvekili Hasan Bey, "Adanalı Niyazi Bey Kilikya hakkında yegâne mütehassıstır" açıklamasında bulunmuştur. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: I, C. 1, 4 Şubat 1921, s. 366-367.

³⁸ **BCA**, 30-18-1-1. 4-36-3. (Tarih: 08.11.1921).

³⁹ Encümende görev aldığı dönemde Milli Eğitim Bakanı, Tarih Encümeni Başkanı Ahmet Refik Bey, Niyazi Ramazanoğlu ve müze müdürü Hazine-i Evrak'ta incelemede bulunmuşlardır. **BCA**, 30-10-0-0.16-91-21. (Tarih: 17.06.1925); Mahmut H. Şakiroğlu, "Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler", **Erdem**, Cilt 5, Sayı: 12, 1988, s. 826.

⁴⁰ 1939 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Hatay ilinden ve 1946 yılında Mersin'den adaylık başvurusunda bulunan Niyazi Bey yeniden milletvekili seçilmeyecektir. Öte yandan başvuru dilekçelerinde yer alan özgeçmiş bilgilerinden yararlanılmıştır. **BCA**, 490-1-0-0. 302-1221-1. (Tarih: 10.07.1939.); **BCA**, 490-1-0-0. 303-1227-1. (Tarih: 10.06.1946).

"Şarkiyat Kongresi'ne katılmış ve tebliğler sunmuştur. Nisan 1965'te Tarsus'ta vefat etmiştir.⁴¹

Niyazi Ramazanoğlu, zamanının büyük bir kısmını tarih çalışmalarıyla geçirmiştir.⁴² Budapeşte, Viyana kütüphanelerinde ve Paris'te Bibliotheque Nationale'deki yazmaları tetkik etmiş, ancak tarihî araştırmalarını eser telif etme şekline sokmamıştır. Hemen daima amatör araştırmacı olarak kalmıştır.⁴³ Fakat ilk defa *La Province d'Adana* kitabı basılmıştır.⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken'in anlatımıyla; zengin kaynaklara dayanan bu küçük kitapta, önce 7. yüzyıldan 10. yüzyıl ortalarına kadar süren devirde (965) İslâmiyet'in Anadolu içinde ilerleyişini anlatırken, bu devre içinde Türklerin Güneydoğu Anadolu'ya nasıl yerleşmeye başladıklarını en eski tarihlere dayanarak izah etmiştir. Doğu'dan ve Batı'dan pek çok bilim insanı ve araştırmacının eserlerinden yararlanarak çalışmasını oluşturmuştur. Kitabın birinci bölümü Adana Vilayetine yerleşmiş Türklerin tarihî tetkikine ayrılmışken, ikinci bölümde, son zamanlara gelinceye kadar nüfus hareketlerinden bahsedilmektedir. Bunun için de en son 1905 (1321) nüfus sayımlarına başvurmuştur. Bu bölümde önce Adana vilayetinin on beşinci yüzyıldan zamanımıza kadar geçirdiği nüfus değişiklikleri üzerinde durulmaktadır. Eski tarihlere ait yaklaşık rakamlar vermekte olduğu halde, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren (1801) George Brown'a dayanarak hakikate yakın rakamlar veriyor. 1813'de (Coğrafya âlimi ve meşhur gezgin) Kinneir, Kayseri, Niğde ve Toroslardan geçerek Tarsus'a kadar gelmiş ve nüfus hakkında etraflı bilgi vermiştir. 1836'da Tarsus ve Adana civarını ziyaret eden Charles Texier, 1835-36'da bir Adana'yı baştanbaşa kat eden İngiliz heyeti çalışmalarından da

⁴¹ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- II. Dönem 1923-1927**, C. III, TBMM Vakfı Yayınları No:3, Ankara, 1995, s. 623.

⁴² Londra Konferansı dönüşü Niyazi Bey ve Adana milletvekili Zekai Bey'i karşılamaya giden Adana milletvekili Damar Arıkoğlu, Niyazi Ramazanoğlu hakkında benzer değerlendirmelerde bulunur: "*Niyazi Ramazan Bey, o vakit ilme âşık, tarihe çok meraklı bir arkadaştı. Londra'da herkes eğlentiye giderken Niyazi Bey de İngiliz kitapevlerinde tetkikat da meşgul olmuş*" şeklinde ifade etmiştir. Niyazi Bey tanıdıklarına hediyeler de getirdiği yolculuk sonrası valizlerini kaybetmiş, Damar Arıkoğlu için getirdiği paltoluk kumaşın kaybolmasına iki de oldukça üzülmüştür. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 183-184.

⁴³ Niyazi Ramazanoğlu'nun, Meşrutiyet Dönemi önemli dergilerinden biri olan Halka Doğru dergisinde "Türk Yurdu" başlıklı "Türk Oğluna" hitabıyla Türk çocuklarına seslenen bir şiiri yayımlanmıştır. Bkz. Mehmed Niyazi, "Türk Yurdu", **Halka Doğru**, Yıl.1, Sayı: 23, 12 Eylül 1329 (1913), s. 179; Orhan Güdek, **Halka Doğru Dergisi, Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçme Metinler**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 39-41.

⁴⁴ Niyazi Ramazanoğlu, **La province d'Adana- Aperçu historique, ethnographique et statistique**, Société Anonyme de Papeterie et d'imprimerie, Constantinople, 1920.

yararlanmıştı. Kitabın son kısmı ise vilâyetin etnografik durumuna ayrılmıştır.⁴⁵

Niyazi Ramazanoğlu'nun Meclis Faaliyetleri

11 Ağustos'ta yemin ederek Meclis'e katılan Niyazi Bey'in milletvekilliği 12 Ağustos'ta Meclis Hey'eti Umûmiyesi tarafından onaylanmıştır.⁴⁶ II. Dönem TBMM'de Nafia, Muvazene-i Maliye, Nizamname-i Dâhili ve Tapu Komisyonlarında görev yapmıştır. Mersin limanı ile ilgili bir önergesi, Besim Bey ile birlikte Mersin'in Adana'dan bağımsız olmasıyla ilgili bir soru önergesi ve Genel Kurulda 27 konuşması vardır.⁴⁷

Niyazi Bey, 22 Mart 1924 tarihinde, Bütçe Kanunu görüşmelerinde Nafia Bütçesiyle bağlantılı olduğundan Muvazene-i Maliye Encümeninin⁴⁸ Mersin Limanı hakkındaki mazbatasının müzakere edilmesini teklif etmiştir. Önergeyle ilgili yaptığı açıklamada, Mersin Limanı hakkında Muvazene-i Maliye Encümeninin bir mazbata hazırlayarak Meclis'e sunulduğu ve müzakere edilmesinin kabul edildiğini ifade etmiştir. Nafia Vekâleti Bütçesiyle alakalı olduğundan görüşülmesini talep etmiştir. Yapılan oylamada teklif kabul edilmemiştir.⁴⁹

Niyazi Bey, Meclis'te Mersin'in Adana'dan ayrı bağımsız bir il olması başta olmak üzere kentin gelişimiyle ilgili pek çok konuda söz almıştır. Niyazi ve Besim Beyler, Mersin'in bağımsız olarak idare edilmesi hakkında ayrı ayrı soru önergesi vermişlerdir. Niyazi Bey takririnde; ekonomik olarak oldukça gelişmiş bir vilayet olduğu halde Mersin'in Adana'ya bağlı olarak idare edilmesinin gayrikanunî ve gayritabiî olduğunu vurgulayarak bunun nedeninin Dâhiliye Vekâletince yanıtlanmasını istemiştir.⁵⁰ Aynı oturumda Vehbi Bey, Ergani'nin Diyarbakır'a bağlı olarak yönetilmesi hakkında bir takrir vermiştir. Dâhiliye Vekili Ferid Bey, takrirlere verdiği ortak yanıtta; Türkiye'de 77 vilayet bulunduğunu, bu vilayetlerden on tanesinin idari ve askeri açıdan bir merkeze bağlı olarak yönetildiğini ifade etmiştir.

⁴⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1992, s.413-414.

⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 11 Ağustos 1923, s. 4; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 12 Ağustos 1923, s. 26.

⁴⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s. 624.

⁴⁸ Muvazene Encümeni namına Mazbata Muharriri Niyazi (Mersin), Mehmed Şükrü (İzmir) ve Musa Kâzım (Giresun) tarafından; Mersin Limanı hakkındaki encümen mazbatasının acil olarak ele alınması teklifi genel kurulda 19 Mart 1924'te kabul edilmiştir. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 7/1, 19 Mart 1924, s. 716-717.

⁴⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 7/1, 22.3.1340 (1924), s. 876-877.

⁵⁰ **BCA**, 30-10-0-0.6-33-13. (Tarih 04.12. 1923).

Cebelibereket, Kozan, Gelibolu, Tekirdağ, Kırkkilise, Ergani, Hakkâri, Üsküdar, Beyoğlu ve Mersin'in aralarında yer aldığı on vilayetin bağımsız bir şekilde idare edilmeleri gerektiğini ancak, bir müddet daha mülhak olarak idare edilmeye devam edeceğini ifade etmiştir. Niyazi Bey ve diğer milletvekillerinin itirazları karşısında Ferid Bey, üç yıldır devam eden bu durumu kendilerinin icat etmediklerini ve hepsinin ayrı ayrı ele alınmasının mümkün olmadığı yanıtını vermiştir. Verilen yanıtı Besim ve Niyazi Beyler yeterli görmemiş ve itiraz etmiştir. Niyazi Bey, bu durumun önceden de mevcut olmasının hata olmadığı anlamına gelmediğini, Fransa'dan, İspanya ve Almanya'dan örneklerle vilayetler arasında iktisadi bağ olabileceğini ancak bu durumun bir vilayetin diğer vilayete tamamen bağlı olması anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Dâhiliye Vekilinin yanıtının açıklayıcı ve kapsamlı olmadığı gerekçesiyle Niyazi Bey soru önergesini gensoruya değiştirmek istemiş ancak reddedilmiştir.⁵¹ Meclis'te 1924 senesi Dâhiliye Vekâleti Bütçesi, münasebetiyle söz aldığı da Mersin'in mülhak statüsünün değişmesi gerektiği üzerine bir konuşma yapmıştır.⁵²

Mecliste bütçe görüşmeleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, vb. pek çok konuda söz alan Niyazi Bey, en etkili konuşmasını Lozan Antlaşması münasebetiyle yapmıştır. Bilindiği üzere, Türkiye'yi barışa ulaştıran Lozan Antlaşması Türk Heyeti ve Müttefik Devletler heyetleri arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış, ardından taraf ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmıştır. II. Dönem TBMM'nin açılmasından kısa bir süre sonra 21 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Antlaşması metni okunmuş ve Meclis'in onayına sunulmuştur. Fethi Okyar'ın anlatımıyla; antlaşma metni onaya sunulmadan önce Müdafaa-i Hukuk Grubu toplanarak, kimlerin lehte kimlerin aleyhte konuşacağı belirlenmiştir. Aleyhte konuşanlar daha çok, Hatay gibi Suriye yönetiminde müstakil sancak, Kerkük gibi Irak, Halep'in Türk bölümü gibi Suriye'de kalan bölgelerle, Batı Trakya gibi tamamen yitirdiğimiz aslında bizim vatan topraklarımıza yakın bölgelerin milletvekilleridir. Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri 21-23 Ağustos tarihleri arasında aralıksız devam etmiştir. Fethi Okyar'ın anlatımıyla; *“Önceden kararlaştırılmış olsa da, tenkitler içinde, öylesine tarihsel gerçeklerle örülü olanlar vardır ki, olayların yığıldığı gerçekler arasında hak kazanmışlardır. Mersin Meb'usu Ramazanoğlu Niyazi Bey'in, şair Yahya Kemal Beyatlı'nın, Ordu Müftüsü Aydın Meb'usu Esad Hocanın Meclis'i*

⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 4, 8 Kânunuevvel 1923, s. 111-120.

⁵² *“Bir buçuk milyona yakın varidatı umumiyesi, yüz yetmiş bin lira varidatı hususiyesi vardır - Mevkiin ehemmiyetini ahalinin meşru arzu ve temeyülünü bizzat tetkik ederek kıymetli beyanatta bulunan gerek Fethi Beyefendiye ve gerek diğer rüfekaya arzı teşekkür ederim”* diyerek sözlerini tamamlamıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C.7, 8 Mart 1924, s. 167-169.

ağlatan seslenişleri gibi..."⁵³ Niyazi Bey, Lozan Barış Antlaşması münasebetiyle ilk söz alan kişi olmuş ve uzun bir konuşma yapmıştır.⁵⁴ Sözlerine, "*zannediliyor mu ki bu Muahedename amali milliyemizi tamamen tatmin ediyor? Zannediliyor mu ki bu Muahedename Millî hudutlarımız dâhilinde bu devlete bir istiklâli tam veriyor?*" tepkisiyle başlamıştır. Özellikle antlaşmanın Türkiye'nin güney sınırlarıyla ilgili kısmına itiraz eden Niyazi Bey'e göre; TBMM ile Fransa arasında, Ankara İtilâfnamesi, Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinin yaşandığı dönemde, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır. Ve anlaşma sınır düzenlemesini değil tarafların askerlerinin çekilme hattını belirlemektedir. "*Milliyet esasına hürmet istiyoruz*" diyen Niyazi Bey, Türkler ve Araplar arasında nüfus açısından gerçek sınırları yansıtmadığını belirttiği bu durumda, Türkiye'nin aynı zamanda İskenderun Limanı, Amik Ovası, Asi Nehri gibi ekonomik katkısı yüksek bir bölümünden de vazgeçtiğini ifade etmiştir. Mondros Mütarekesinden sonra işgal edilmiş olan Antakya, İskenderun ve Musul'un Türkiye bütününden ayrılmasının mümkün olmadığını, tarihi, coğrafi, demografik kanıtlarla açıklayan Niyazi Bey, pek çok açıdan bölgenin Türkiye bütününden ayrılmasının mümkün olmadığını izah etmiştir. "*Hiçbir ecnebi toprağına taarruz etmedik, istila ve tahrip eylemedik. Biz efendiler kimsenin ocağını yıkmadık, kimsenin toprağında gözümüz yoktur. Biz öz yurdumuzu, öz toprağımızı istiyoruz!*" sözleri şiddetli alkışlarla karşılanmıştır. Güneyde belirlenen sınırların gayri millî, gayri coğrafi, gayri iktisadi olduğunu vurgulayan Niyazi Bey, konuşmasında, Ankara İtilâfnamesinin ardından bölge halkının çektiği protesto telgrafına yer vermiştir. Bu tepkilerin yeterince duyulmadığını dile getirerek antlaşmanın bu şekli ile kabul edilemez olduğunu söyleyerek sözlerine son vermiştir. Bir sonraki oturumda Güney sınırıyla ilgili söz alan Yahya Kemal Bey, Niyazi Bey'in Güney sınırları konusundaki yaklaşımını destekleyerek, konuşmasına "*Mersin Mebusu Niyazi Bey vatanın, Cenup Türklerinin dertleriyle muztarip, bir âşık gibi o kadar dürüdiraz bahsettiler ki bana, onu yalnız teyit etmek kalıyor*" sözleriyle başlamıştır.⁵⁵ Niyazi Bey Meclis'te Güney sınırlarıyla ilgili duyarlılığını II. Dönem TBMM çalışmaları içinde sürdürmüş, 1924 senesi Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle söz aldığı da, Güney sınırında yaşanan olumsuz gelişmelerden söz etmiştir. Musul sorununun bir an önce çözüme kavuşması gerektiğini ve Musul'un tarihi ve toplumsal olarak Türkiye'ye dâhil olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Ankara İtilâfnamesine göre belirlenen Suriye sınırında ait

⁵³ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 336-337.

⁵⁴ Lozan Antlaşmasıyla ilgili TBMM görüşmelerine yer veren gazeteler Niyazi Bey'in konuşmasına da yer vermiştir. **Tanin**, 22 Ağustos 1923.

⁵⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 21 Ağustos 1923, s. 223-233.

İskenderun ve Antakya bölgesine ait taahhütlerin yerine getirilmediğini vurgulayarak, “*Türk Milleti sulhperverdir. Fakat hakkını müdafaaya muktedirdir. Bunu cihan bilsin*” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır.⁵⁶

II. Dönem TBMM'nin çalışmalarına başlamasından kısa bir süre sonra ele alınan düzenlenmelerden biri de ihtiyacı olan köylü ve çiftçiye tohumluk, çift hayvanı ve ziraat aleti verilmesiyle ilgili İktisat Vekâleti bütçesine tahsisat eklenmesi olmuştur. 15 Eylül 1923 tarihinde Meclis'te “Muhtacîni zürraa tevzi edilecek tohumluk, çift hayvanatı ve alâtı ziraiye verilmek için tahsisat itası hakkındaki kanun” münasebetiyle söz alanlardan biri de Niyazi Bey'dir. Kanun müzakerelerinde üçüncü maddeye konulan miktar hakkında söz alan Niyazi Bey, barışa ulaşıldığını ancak geride yıkılmış bir memleket olduğunu dile getirerek yeni bir döneme geçerken artık sabanlarla iş görmeyi mümkün olmadığını ve üreticinin zirai aletlerinin yenilenmesinin acil olduğunu ifade etmiştir. Encümenin teklif ettiği bütçenin iki yüz bin liraya çıkarılmasının devlet bütçesi için çok yük getirmeyeceğini belirtmiştir.⁵⁷

Niyazi Bey, Teşkilâtı Esasiye hakkında Kanunu Esasi Encümeni teklif ve mazbatasını münasebetiyle farklı maddeler üzerine söz almıştır. Öncelikle Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesi “*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir*” ele alınmış ilk söz alan Hakkı Tarık Bey, “*Türkiye Devletinin Hükümet şekli Cumhuriyettir*” ifadesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Ardından söz alan Niyazi Bey, Hakkı Tarık Bey'in görüşlerine bir noktada katılmadığını ifade etmiştir:

“Türkiye Devletinin şekli, Cumhuriyet olmaz. Türk Devletinin şekli Cumhuriyet olur. İkinci nokta, gerek Teşkilâtı Esasiye Kanununda ve gerekse diğer kanunlarda ve sair yerlerde mevzuubahsoldu. Burada bendeniz tekrar etmek isterim. Türkiye tâbiri yerine Türk kelimesini kullanmak doğrudur. Esas itibariyle arazinin ismini de “Türkili” diye tevsim etmeli ve Hükümet ismini de “Türk Devleti” diye tevsim etmelidir. “Türkiye” demenin mânası yoktur. Bendenizce şöyle olmalı: Türk Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.”

Niyazi Bey görüşünü takrir olarak sunmuş, Hakkı Tarık Bey de kendi takririnden vazgeçerek Niyazi Bey'in takririne katıldığını ifade etmiştir. Başkan, “*Cumhuriyet, yalnız şekli Hükümet değildir. Aynı zamanda Devlet mefhumunu da ihtiva ettiği için encümen kabul etmiyor*”, yanıtıyla oylamaya sunmuş, kabul edilmemiştir. Niyazi Bey daha sonra diğer maddelerin görüşülmesi sırasında da, Türkiye ifadesinin değiştirilmesini önermiştir.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 2, 19 Mart 1924, s. 753-754.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 2, 15 Eylül 1923, s. 131-132.

“Tebaaya (Türk) dedikten sonra (Türkiye) demek doğru değildir. Esasen (Türkiye) tâbiri İtalyancadan alınmıştır ve Arapça bir kelimedir. Buna hiç mahal yoktur. Türk Devleti: Türk tebaası: Türk Büyük Millet Meclisi, hepsi Türk, hepsi müsavidir. Binaenaleyh (Türkili) suretinde tashihini teklif ediyorum” önerisinde bulunmuştur. Niyazi Bey’in önerisi oya sunulmuş, kabul edilmemiştir.⁵⁸ Maddeler görüşülürken diğer ülkelerin anayasalarını da incelediği anlaşılmaktadır. Örneğin, “Madde 33. Reisicumhur hastalık ve seyahat gibi bir sebeple vazâifini ifa edemez veya vefat, istifa ve inkızaayı müddet veya sair sebep dolayısıyla Cumhuriyet Riyaseti inhilâl ederse Büyük Millet Meclisi Reisi Vekâleten Reisicumhur vezâifini ifa eder” oya sunulduğunda maddenin yeterli açıklığa sahip olmadığını ifade etmiştir. En son düzenlenen Peru Anayasasında ve kısmen Lehistan Anayasasında yer aldığı haliyle şu şekilde düzenlenmesini önermiştir. Ancak teklifi kabul edilmemiştir.⁵⁹

16 Mart 1925 tarihinde, Adana milletvekili İsmail Safa Bey ve aralarında Niyazi Bey’inde bulunduğu 67 arkadaşı, “Seferberliğin Devamı Müddetince Ziraat, Ticaret ve Sanat Erbabının Tecilleri Hakkında” kanun teklifinde bulunmuştur. Şeyh Sait isyanın yaşandığı günlerde ele alınan kanun teklifine karşılık Müdafaa-i Milliye komisyonu teklifin reddedilmesi için mazbata hazırlamıştır. Mazbatada, savaş döneminde de, isyan döneminde de ülkedeki bütün kuvvetlerin seferber edilmesinin zorunlu olduğu, kuvvetlerden bir kısmının ziraat ve ticaretle uğraşiyor diye terhis edilmesinin ordunun maddi kuvveti dışında manevi yapısını da olumsuz etkileyeceği ifade edilmiştir. Kanun teklifinde bulunanlar adına söz alan Niyazi Bey, Müdafaa-i Milliye komisyonunun ülke savunmasıyla ilgili söylediklerine katıldıklarını ancak bir taraftan da üretim faaliyetlerinin devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kendi memleketi Adana’dan pamuk üretiminden örnek vererek, üretim faaliyetlerinin belirli aylarda yapılmak zorunda olduğunu söylemiştir. Müdafaa-i Milliye komisyonunun kanun teklifinin reddedilmesi mazbatasına oya konmuş, kabul edilmiştir.⁶⁰

Görev aldığı komisyonlar adına veya şahsı adına söz aldığı konularda uzun ve ayrıntılı açıklamalarda bulunan Niyazi Bey, Osmanlı Bankasının imtiyaz süresinin uzatılması hakkında kanun layihası münasebetiyle söz almış Osmanlı’dan itibaren ayrıntılı olarak bankanın faaliyetleri hakkında

⁵⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 23 Mart 1924, s. 533-536. Teşkilâtı Esasiye kanun teklifi üzerine müzakerelerde pek çok kez söz almış, 19. ve 25. maddeler için değişiklik öneren taktir vermiş ancak geri almıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 7/1, 23 Mart 1924, s. 984 ve 1008.

⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, 30 Mart 1924, s. 114-115.

⁶⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 16 Mart 1925, s. 503-508.

açıklamalarda bulunmuş ve buna dayanarak çekincelerini ifade etmiştir. Yapılan anlaşmanın ülkenin çıkarlarına uygun olması gerektiğini ve mümkün olduğunu dile getirerek, “*şu halde, yeni ruhla itilâfname yapılmalı, eğer bu cihete gidilmeyecek ise bazı mevadî memleketin menafîine muvafık surette islâh ve tadil edilmelidir. Bu zaruridir*” diyerek bunun için bir tahrir vermiştir. Muvazenei Maliye ve ticaret komisyonlarına iadesini sunarak teklif etmiştir. Teklifi kabul edilmemiştir.⁶¹

Ahmet Besim Özek

1882/1883 (Rumi 1298)'de Tarsus'ta dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Mahmut Bey, annesi Rahime Hanımdır. İstanbul Hukuk Mektebinden 1910-1911 (R.1325-1326) pekiyi derece ile mezun olmuştur. Adliye Bakanlığınca o yıl açılan Tatbikat Okulunu başarı ile bitirerek 14 Kasım 1910'da Mersin Sancağı Bidayet Mahkemesi üyeliğine atanmıştır. Dört yıl bu görevde kaldıktan sonra 18 Temmuz 1914'te Kilis Bidayet Mahkemesi Başkanlığına yükselmiştir. 1 Haziran 1919'da Gaziantep İstinaf Mahkemesi üyeliğine, 6 Ağustos 1920'de terfi ederek Birinci Sınıf Sulh Hâkimliğine getirilmiştir. 18 Ekim 1921'de Rumkale Bidayet hâkimliğinde 3 ay çalıştıktan sonra istifa ederek Gaziantep'te avukatlığa başlamıştır. Bu sırada Maraş savcılığına tayin ve terfi edilmiş ise de kabul etmeyerek avukatlık mesleğini sürdürmeye devam etmiştir. Ayrıca 2 Şubat 1922'de Hazine ve 15 Şubat 1922'de Rüşumat İdaresinin vekâleti kendisine verilmiştir. 1923 seçimleri döneminde resmi ve özel vekâlet işleriyle meşgul olurken memleketi Mersin'den Müdafaa-i Hukuk adayı olarak gösterilmiştir.⁶²

Besim Bey 15 Kasım 1924 tarihinde, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) başkanlığına yazdığı dilekçeyle partiden istifa etmiştir. Dilekçesinde; siyasi faaliyetlerini daha serbest bir sahada gerçekleştirebilmek üzere parti üyeliğinden ayrılmak istediğini ifade etmiştir.⁶³ 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (TCF) nizamname ve programını İçişleri Bakanı Recep Bey'i ziyaret ederek tevdi eden, Trabzon mebusu Muhtar ve Mersin mebusu Besim Beyler olmuştur. Böylelikle, Besim Bey, Cumhuriyet Dönemi ilk muhalefet partisinin kurucu üyeleri arasında yer almıştır.⁶⁴ Ahmet Besim Özek, TCF üyesi olduğu gibi sözcülüğünü de yapmıştır. 1926 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e suikast davasında TCF'nin tutuklanan üyeleri arasında Besim Bey de yer almış ve İzmir

⁶¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 2, 21 Nisan 1925, s. 345-384.

⁶² TBMM Arşivi Milletvekili Mazbata ve Tanıtma Formları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ikinci devre-i intihabiyede a'za-ı intihab olunan zevat kirame mahsus mütehasır tercüme-i hal varakasıdır; Öztürk, **a.g.e.**, s. 621.

⁶³ **Tarsus**, 24 Teşrinisani 1924; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinisani 1924.

⁶⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 18 Teşrinisani 1924.

İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır.⁶⁵ Besim Bey'in muhakemesi 10 Temmuz'da gerçekleştirilmiş⁶⁶ ve 13 Temmuz'da açıklanan kararla beraat etmiştir.⁶⁷

Besim Bey'in milletvekilliğinden önce, Gaziantep'te hazine vekilliği memuriyeti sırasında, görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle hakkında dava açılmış ve inceleme başlatılmıştır. Konu, 5 Nisan 1925 tarihinde TBMM Gizli Oturumunda, Başvekâlet tezkeresiyle ele alınmıştır. 22 Kânunusani 1341 (1925) tarihli Maliye Vekâletine bağlı, Emlâki Milliye Müdüriyeti tarafından düzenlenen rapora göre; Gaziantep eski Hazine Vekili Besim Bey hakkında hazinece itiraz ettirilmesi gerektiği halde sona ermesine sebebiyet vererek bu suretle memuriyetini suiistimal ettiği için yasal takibat yapılması gerekli olduğu belirtilmiştir. Başvekil Ali Fethi Bey tarafından dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmaması Meclis'e sunulmuştur. Konu önce İkinci Şubeye havale edilmiştir.⁶⁸ 8 Nisan 1925 tarihli Gizli Oturumda İkinci Şube mazbatasında Besim Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasına lüzum olmadığı ifade edilmiştir. Mazbatanın okunmasından sonra söz alan Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, mazbatada vazifeyi suiistimal ifadesinin yer aldığını oysa doğrusunun, Besim Bey'in temyiz etmesi gereken bir işi ihmal ederek temyiz etmemesinden kaynaklandığı açıklamasını getirmiştir. Bir başka ifade ile suiistimal değil ihmal olduğunu vurgulamıştır. Şube mazbatası oya sunulmuş ve Besim Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir.⁶⁹

Ahmet Besim Bey, milletvekilliğinden sonra politikayı bırakıp mesleğine dönmüştür. 1947'de Mersin Bölge Muhakemat Müdürlüğünden emekli olmuş ve 21 Ocak 1965'te vefat etmiştir.⁷⁰

Ahmet Besim Özek'in Meclis Faaliyetleri

11 Ağustos'ta yemin ederek Meclis'e katılan Besim Bey'in milletvekilliği 12 Ağustos'ta Meclis hey'eti umûmiyesince onaylanmıştır.⁷¹ Adliye, Layiha, Memurin Muhakemat ve Nizamname-i Dâhili komisyonlarında çalışmıştır.⁷² Mersin Limanının şirket vasıtasıyla inşaatının

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1926.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1926.

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1926; *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Temmuz 1926.

⁶⁸ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: II, C. 4, 5 Nisan 1925, s. 516-517.

⁶⁹ *BCA*, 30-10-0-0. 9-51-18. (Tarih: 09.04.1925); *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: II, C. 4, 8 Nisan 1925, s. 521.

⁷⁰ Öztürk, *a.g.e.*, C. III, s. 622.

⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, C. 1, 11 Ağustos 1923, s. 4; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, C. 1, 12 Ağustos 1923, s. 26.

⁷² Öztürk, *a.g.e.*, s. 621.

temini maksadıyla temenni takriri,⁷³ Genel Kurulda 31 değişik konuda 72 konuşması, Afyon Belediye Başkanlığına okuryazar olmayan birinin seçildiği, Urfa Valisinin eylemleri, Mersin'in Adana'dan ayrılması konularında soru önermeleri vardır. Zürcher'in ifadesiyle, TCF kurulduktan sonra Kasım 1924 - Şubat 1925 tarihleri arasındaki oturumlarda hükümetin karar ve uygulamalarına karşı tekrar tekrar hücum eden bir muhalefet görülmektedir. Meclis oturumlarında CHF'ye ve hükümete karşı sık sık muhalefet eden TCF üyeleri arasında Besim Bey de yer almaktadır.⁷⁴

Mersin'in Adana'dan bağımsız olarak idare edilmesi hakkında Niyazi Bey ve Besim Bey Dâhiliye Vekili Ferid Bey'in yanıtlaması amacıyla soru önermesi vermiştir. Besim Bey takririnde; Türkiye'de mülki teşkilatın, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince vilayet-kaza-naheyeler şeklinde düzenlendiği halde Mersin'in ismen vilayet ancak fiilen Adana'ya bağlı olarak idare edilmesinin nedeni veyahut kanunun Mersin için ne zaman uygulanacağını sormaktadır.⁷⁵ Besim Bey ve Niyazi Bey'in Meclis'teki faaliyetleri netice vermiş, 8 Mart 1924 tarihinde Dâhiliye Vekâleti bütçesinin ele alındığı oturumda konunun gündeme gelmesi uzun tartışmalara sebep olmuştur. Nihayetinde; mülhak suretle idare olunan vilayetlerin müstakilen idare edilmesi için oylama yapılmış ve çoğunlukla kabul edilmiştir.⁷⁶

Besim Bey, 29 Ocak 1925 tarihinde, Urfa Valisi'nin belediye başkanlığı seçimleri ve seçilen belediye başkanıyla ilgili tasarruflarına ilişkin Dâhiliye Vekili Cemil Bey'e soru yöneltmiştir. Soru önergesinde; Urfa Valisinin Belediye Başkanı'nı görevden el çektirerek, yerine kendisine yakın ve fakat kanunen uygun olmayan bir kişiyi vekil tayin ettiği ve bu duruma itiraz eden esnaf ve halkı tehdit ettiğini ifade etmiştir. Urfa Valisinin yaptıklarının Cumhuriyet yönetimi ve hükümet değerleriyle örtüşmeyeceğinden, Dâhiliye Vekilliğinin gelen şikâyetleri yanıtlamasını istemiştir.⁷⁷ Dâhiliye Vekili yanıtında; Urfa Belediye Başkanı'nın vazifesini suiistimal ettiği için hakkında tahkikat yapıldığı ve bu yüzden görevden el çektirildiğini ifade etmiş, belediye başkanlığına da en yaşlı üyenin vekâlet edeceğini ancak en yaşlı üyenin tedavi amacıyla Halep'e gitmek üzere pasaport aldığından ondan sonraki kişinin vekâleten göreve getirildiğini belirtmiştir. Besim Bey kim olduğunu sormuş, Cemil Bey ismini bilmediğini ancak seçimler

⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 10, 4 Aralık 1924, s. 457.

⁷⁴ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 106.

⁷⁵ **BCA**, 30-10-0-0. 6-33-6. (Tarih: 01.12. 1923). **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 4, 8 Kânunuevvel 1923, s. 111-120.

⁷⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 2, 8 Mart 1924, s. 199.

⁷⁷ **BCA**, 30-10-0-0. 7-40-28. (Tarih: 24.01. 1925).

sırasında yasal olamayan cemiyetlerin beyannameler dağıttığını ve Vali'nin bu beyannameleri toplattığını ifade etmiştir. Besim Bey, konunun anlatıldığının aksine halkın desteklediği belediye başkanının görevden alınarak yerine de vekâleten getirilen kişinin en yaşlı üye olması gerektiği halde başka bir kişinin belediye başkanlığına getirildiği, en yaşlı üye Hacı Mustafa Efendi'nin de bir yere gitmediğini belirterek Urfalı esnaf ve eşrafın imzalı başvurularını Meclis'e sunmuştur. Besim Bey, konu hakkında özellikle seçimlerin güvenli ve serbest bir şekilde yapılması, Cumhuriyet yönetimine uygun gerçekleştirilmesi hususu üzerine odaklanmıştır. Dâhiliye Vekili Cemil Bey, konu hakkında bakanlık tarafından incelemenin yapıldığı, mülkiye müfettişinin görevlendirildiği ve Vali'nin kanun dairesinde davrandığını açıklamıştır.⁷⁸ 15 Şubat 1925 tarihinde verdiği soru önergesinde ise; belediye başkanlığına seçilecek kişilerin okuryazar olmasının zorunlu olduğu halde Afyonkarahisar Belediye Başkanının ümmî (okuryazar olmayan) bir zat olduğu, Afyon'da yayınlanmakta olan *İkaz* gazetesinde yazılmakta ve bu hususta Meclis'in ve Dâhiliye Vekâletinin dikkatinin çekilmek istendiği belirtilmiştir. Bu amaçla Dâhiliye Vekilinin şu sorulara yanıt vermesi istenmiştir:

“1. — Neşriyatı vakıa doğru mudur ve bu bapta bir tahkikat yapılmış mıdır?

2. — Doğru ise, hükmü kanunu tatbik ve icraya memur olan Dâhiliye Vekâleti buna karşı ne yapmıştır?”⁷⁹ Dâhiliye Vekili Cemil Bey, Belediye Başkanının okuryazar olduğu yanıtını vermiştir. Yakın zaman içinde iki soru önergesi veren Besim Bey, “kürsüye çıktığım zaman maalesef bir kanunsuzluktan şikâyet ve Heyeti Celilenizin nazarı dikkatini celbetmek için çıkıyorum. Bundan dolayı cidden müteessirim. Fakat milletin uhdemize tevdi ettiği mukaddes vazifeyi ifa için tabii bunu seve seve ifa ediyorum”

diyerek gazetede çıkan haberlerin doğru olup olmadığının araştırılmasını istemiştir.⁸⁰

Besim Bey, Mersin Limanı inşaatı, Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu, şer'îye mahkemelerinin kaldırılması ve adliye teşkilatı gibi pek çok konuda söz almıştır. 21 Şubat 1924 tarihinde bazı milletvekillerinin izin almalarına dair görüşmeler sırasında Tokat Milletvekili Emin Bey, Nisabı Müzakere Kanununun tadilinin aciliyeti olduğunu ifade etmiş, Başkan 73 imzalı kanun teklifini Meclis'e sunmuştur. Söz alan Besim Bey,

⁷⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 29 Kânunusani 1925, s. 358- 361.

⁷⁹ **BCA**, 30-10-0-0. 7-41-24. (Tarih: 12.02.1925).

⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 15 Şubat 1925, s. 5-6.

“Nisabı Müzakere Kanununun tadiline dair olan yetmiş üç âza tarafından imza edilen tahrir mebusanı muhteremenin maaşının, tahsisatının tezyidine mütedairdir. Umumi bütçenin henüz daha müzakeresine ibtidar etmeden ve henüz hiçbir fasıl müzakere etmeden muhterem mebusların en evvel kendi tahsisatlarını hani, gümrükten mal kaçırır gibi kaçırmak suretiyle önceden kabul etmek doğru değildir”

sözleriyle kanun teklifini eleştirmiştir. Daha sonra sözlerinin bazı arkadaşlarını üzdüğünü öğrendiği için yaptığı benzetmenin kötü bir niyetle söylenmediğini ifade etmiştir.⁸¹

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında da söz alan Besim Bey, 12. ve 17. Maddelerle ilgili öneride bulunmuştur. 12. Madde ile ilgili önerisi kabul edilmemiştir. 17. Madde milletvekili dokunulmazlığıyla ilgilidir. İlgili maddenin dördüncü fıkrası; “*Bir mebusun intihabından evvel aleyhine sâdır olmuş cezai bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez*” şeklinde düzenlenmiştir. Besim Bey, 17. Maddenin dördüncü fıkrasının “Bir mebusun intihabından evvel” diye başlayan dördüncü fıkrasına “evvel” kelimesinden sonra “veya sonra” kelimesinin ilâvesini teklif ederek, değiştirilmesini önermiş ve kabul edilmiştir.⁸² Besim Bey’in görüş bildirdiği ve düzeltilmesi için öneride bulunduğu maddelerden biri de, hükümete nizamname düzenleme yetkisi veren 52. Madde olmuştur. Besim Bey, maddenin önemine dikkat çekerek kanun ile nizam arasındaki farka işaret etmiş, maddenin gerekli düzenlemeler yapılmadan kabul edilmesi halinde kanun niteliğinde nizamnameler çıkacağını belirtmiştir. Maddede yer alan üç fıkrayı ele alarak ilgili maddenin tadiliyle ilgili şu öneride bulunmuştur: “*İcra Vekilleri Heyeti; kanunların suveri tatbikiyesini irae veyahut kanunun emrettiği hususata tespit için ahkâmı cedideyi muhtevi olmamak ve Şûrayı Devletin nazan tetkikinden geçirilmek şartıyla nizamnameler tedvin eder. Nizamnameler, Reisicumhurun imza ve ilânı ile mamulünbih olur. Nizamnamelerin kavanine mugayereti herhangi bir fert veya heyet tarafından iddia olundukta bunun mercii halli Türkiye Büyük Millet Meclisidir.*” Yapılan oylamada birinci ve ikinci fıkra kabul edilmiş, üçüncü fıkra reddedilmiştir.⁸³

Hukukçu olan Besim Bey, TBMM faaliyetleri içinde özellikle avukatlık kanun layihası münasebetiyle, adliye teşkilatının düzenlenmesiyle ilgili konularda, ceza kanununun bazı maddelerinin düzeltilmesiyle ilgili

⁸¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 6, 21 Şubat 1924, s. 190.

⁸² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 7-I, 16 Mart 1924, s.557- 567.

⁸³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C.1, 20 Nisan 1924, s.896-898.

oturumlarda etkin bir şekilde katılmış, pek çok kez söz almış, eleştirilerini, önerilerini ifade etmiştir. Şeriye mahkemelerinin kaldırılması ve buna bağlı olarak mahkemelerin düzenlenmesiyle ilgili olarak söz almış, konuyla ilgili uzun açıklamalarda bulunmuştur. Besim Bey, düzenlemeyle şer'î mahkemeleri ile istinaf mahkemelerinin kaldırıldığına işaret ederek, şer'î mahkemelerinin kaldırılmasına taraftar olduğunu ancak istinaf mahkemelerinin kaldırılmasına katılmadığını ifade etmiştir. Şer'î mahkemelerinin kaldırılmasıyla ilgili olarak; “*demek ki ikilik kaldırılıyor. Bu çok iyidir. Herhangi bir meselede vahdet mucibi suhulettir. Bu itibarla öteden beri temenni ettiğimiz vahdeti mahakim teessüp etmiş oluyor ki şayanı şükrandır*” sözleriyle onayladığını ifade ederken diğer taraftan şer'î hükümlere göre yürürlükte olan irs, nafaka, nikâh gibi alanlarda bir düzenleme yapıldıktan sonra mahkemelerin kaldırılmasının daha mantıklı olacağını vurgulamıştır. Besim Bey'in ardından söz alan Adliye Vekili, önerilerin kıymetli olduğunu ancak adliye teşkilatına yeni bir düzen getirilmeye çalışılırken mahkemelerin aslında kaldırılmadığını yeniden düzenlendiğini ifade etmiştir.⁸⁴ Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin düzeltilmesiyle ilgili 16 Nisan 1925 tarihli görüşmelerde Besim Bey, yarım asır evvel Fransa'dan alınan Ceza Kanununun tümünden yenilenmesi gerektiğini küçük tadilatlarla meselenin çözülemeyeceğini ifade etmiştir. Ele alınan değişikliklerin de yeterli olmadığını belirtmiştir. İlgili kanun maddesi gündeme getirildiğinde maddenin son fıkrasında hükümetin önerisinin kabul edilmesi gerektiğini Adliye Encümeninin önerisine katılmadığını söylemiştir. Adliye Encümeni ile Besim Bey arasında görüş ayrılığı devam edince oturuma ara verilmiştir. İkinci Celsede konu yeniden ele alınmış Besim Bey, şifahi dile getirdiği öneriyi yazılı olarak sunmuştur. Yapılan oylamada Besim Bey'in takriri kabul edilmiştir.⁸⁵

İçel Milletvekilleri Özgeçmişleri ve Meclis Faaliyetleri

Mehmet Emin İnankur

1876 (R. 1292) yılında Silifke'de dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Ali Efendidir. Evli ve altı çocuk babasıdır. Silifke rüştiyesinde iki yıl okuduktan sonra 1890-1901 yılları arasında İstanbul Medresesinde eğitimini tamamlayarak Silifke'ye dönmüştür. 1903-1909 yılları arasında Silifke Belediye Başkanlığı yapmıştır. Belediye Başkanı olduğu dönemde iyi hizmetlerinden dolayı iki kere rütbe-i salise ile taltif edilmiştir.⁸⁶ Beş ay

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C.2, 8 Nisan 1924, s.430-441.

⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C.1, 16 Nisan 1925, s. 88-93.

⁸⁶ **BOA**, DH. MKT. 1013-31 (Tarih H. 03-08-1323); **BOA**, DH. MKT. 1138-23 (Tarih H. 20-11-1324).

kadar Anamur kazasının vekâleten kaymakamlığını yapmıştır. 1909-1910 Adana ili genel meclis üyeliğine seçilmiş ve Selânik kongresine de Adana delegesi olarak katılmıştır. 1910'da İçel livâsı Ma'ârif Müfettişliğine atanmıştır. Bu görevde iken 1911 yılında Osmanlı Mebusan Meclisine İçel livâsı mebusu olarak seçilmiş, mütarekeye kadar mebusluğu sürmüştür. Mondros Mütarekesi sonrasında 21 Aralık 1918'de kurulan Kilikyalılar Cemiyeti'nin kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri arasında yer almıştır.⁸⁷ 1920-1923 yılları arasında Silifke Müdafaa-i Hukûk⁸⁸ ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerine başkanlık etmiştir. TBMM'nin 6 Şubat 1926 tarihli oturumunda İçel mebusu Mehmet Emin Bey'in kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edilmesine karar verilmiştir.⁸⁹ Emin Bey, Mondros Mütarekesinin ardından İstanbul'da kurulan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çalıştıktan sonra İstanbul Hükümetinin tazyiki ve cemiyet üyelerinin bazılarının tevkifi üzerine teşkilât yapmak üzere Adana'ya gelerek Mersin Cephesinde bulunan Kuvayı Milliye'nin ihtiyaçlarını karşılamakla beraber yüz bin liraya yakın yardım topladığından ve Konya'da Delibaş isyanının bastırılması ve takibinde yüz yirmi yedi kişilik bir süvari kuvvetiyle çalıştığı anlaşıldığından madalyayla taltif edilmesi uygun görülmüştür.⁹⁰

TBMM'nin üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci dönemlerinde de İçel milletvekili olarak görev almıştır. Mehmet Emin İnankur 30 Eylül 1944'te vefat etmiştir.⁹¹

Mehmet Emin İnankur'un Meclis Faaliyetleri

11 Ağustos'ta yemin ederek Meclis'e katılan Mehmet Emin Bey'in milletvekilliği 13 Ağustos'ta Meclis Hey'et-i Umûmiyesi tarafından onaylanmıştır.⁹² İktisat, Nizamname-i Dâhili, Memurin Muhakemat, Umuru Tasarrufiye ve Ticaret Komisyonları üyeliklerinde ve Umuru Tasarrufiye Komisyonu Başkanlığında bulunmuştur. Bakaya ve Asker Firarilerinin Affı Hakkında kanun teklifi, bir soru önergesi ve Genel Kurulda bir konuşması vardır.

Mehmet Emin Bey ve arkadaşlarının, 4 Eylül 1923 tarihinde bakaya ve asker firarilerinin affı hakkında kanun teklifi, Layiha Encümenine sevk

⁸⁷ Çelik, **a.g.e.**,s. 128-129.

⁸⁸ Çelik, **a.g.e.**,s. 327.

⁸⁹ **BCA**, 30-10-0-0. 27.02.1926. (Tarih: 27.02.1926).

⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 6 Şubat 1926, s. 75.

⁹¹ TBMM Arşivi Milletvekili Mazbata ve Tanıtma Formları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ikinci devre-i intihabiyede'za-ı intihab olunan zevat kirame mahsus mütehasır tercüme-i hal varakasıdır; Öztürk, **a.g.e.**,s. 379-380.

⁹² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 11 Ağustos 1923, s. 4; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 13 Ağustos 1923, s. 45.

edilmiştir.⁹³ Kanun teklifi İçel milletvekilleri Mehmet Emin, Tevfik Beyler ile Konya milletvekili Naim Hâzim, Gümüşhane milletvekilleri Zeki ve Veysel Rıza, Karahisarî Şarkî milletvekili İsmail, Maraş milletvekili Abdülkadir, Gaziantep milletvekili Ali Cenai ve Isparta milletvekili İbrahim Bey tarafından verilmiştir. Kanun teklifinin gerekçesinde; ülkenin bağımsızlığa ulaşması uğrunda mücadele eden kahraman askerlerin bundan sonra ülkenin ekonomik bağımsızlık ve ilerleme yolunda çaba sarf ettikleri belirtilerek, art arda yaşanan Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı ağır koşullarda cehalet, ailevi, vb. gibi nedenlerle firar edenlerin şimdi de istihdam kaybına yol açtıkları ve üstelik güvenlik sorunu yarattıkları ifade edilerek bakaya ve firarilerin affedilmesi veya para cezasına çevrilmesi teklif edilmiştir. Teklif Müdafaa-i Milliye ve Adliye Encümenlerince incelenerek kanun teklifi hazırlanarak, genel kurula sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁹⁴

29 Teşrinisani 1923 tarihinde Mehmet Emin Bey, Müdafaa-i Milliye Vekâletine şifaii soru takririnde; görevde bulunan öğretmenlerin askerlik hizmetlerini tatil döneminde yapmalarının mümkün olup olmadığını sormuştur.⁹⁵ Meclis Genel Kurulunda bir kez söz alan Mehmet Emin Bey, 30 Mayıs 1926 tarihinde, kazanç vergisine eklenen özel idare ve belediye hisseleri hakkında kanun layihasının maddeleri hakkında görüşülürken kanun maddesine ticaret odalarının da ilave edilmesini önermiş ve bir takrir vermiştir. Ancak Genel Kurulda kabul edilmemiştir.⁹⁶

Mehmet Tevfik Marulyalı

1875 (R.1291)'de Akseki'de doğdu. Nüfus kaydı İstanbul, Üsküdar-Kısıklı Mahallesiindedir. Babası Hacı Hasan, annesi Nefise Hanımdır. İstanbul'da Numune-i Terakki Okulunda Ağustos 1892-Eylül 1895 tarihlerinde ilk ve rüştiye öğrenimini bitirerek, aynı yıl Mekteb-i Mülkiye-i Şahâne idadisine girdi ve 1899 Ağustos'unda idadiden mezun oldu. 1900 Eylül'ünde Mekteb-i Tıbbiye'ye girerek 757 numaralı doktorluk diplomasıyla aynı yıl Anamur Kazası Belediye Tabipliğine getirilmiştir. Nisan 1906'da Maraş'ın Elbistan Kazası Belediye Tabipliğinde 600 kuruşla istihdam olunmuştur. Bu görevde Şubat 1911 tarihine kadar çalıştıktan sonra istifa ile ayrılıp önce Anamur Belediye Tabipliğine ardından, Temmuz 1912'de Ermenek Hükümet Tabipliğine getirildi. İki ay sonra istifa edip

⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 1, 5 Eylül 1923, s. 419.

⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 2, 18 Teşrinievvel 1923, s. 779-794.

⁹⁵ **BCA**, 30-10-0-0.6-32-38. (28.11.1923); **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 2, 18 Teşrinievvel 1923, s. 779-794.

⁹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C. 25, 30 Mayıs 1926, s. 647-648.

Genel Savaşa kadar İstanbul'da mesleğinde serbest olarak çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yüzbaşı rütbesiyle önce Haydarpaşa Sevkiyat Komisyonu ve Seferi Sevk Komisyonlarında iki sene süre ile görev yapmıştır.

On üçüncü Depo Alayı ile bir yıl Galiçya Cephesinde görev yapmış, bir yıl sonra baştabip olarak alayı ile birlikte Halep'e alınmıştır. 19. Fırkaya atanarak Şam'da görev yapmıştır. Şam'ın düşman eline geçmesinden sonra Beyrut üzerinden İstanbul'a döndü. Yeniden serbest tabipliğe başladı. Birinci Dünya Savaşı'nda madalya ile taltif edilmiştir. TBMM II. Dönemi İçel milletvekili olarak görev yapan Marulyalı, milletvekilliğinin ardından serbest doktor olarak çalışmış 8 Kasım 1942'de vefat etmiştir.⁹⁷

Mehmet Tevfik Marulyalı'nın Meclis Faaliyetleri

11 Ağustos'ta yemin ederek Meclis'e katılan Dr. Mehmet Tevfik Bey'in mazbatası Meclis Hey'et-i Umûmiyesi tarafından 13 Ağustos 1339 (1923) onaylanmıştır. Hafız Emin Bey'in mazbatasını herhangi bir tartışma olmadan onaylanırken, Dr. Tevfik Bey'in durumu hakkında İkinci Şube mazbatasını ele alındığında tartışmaya yol açmıştır. Şube raporuna göre; Dr. Tevfik Bey'den bir oy az alarak seçilemeyen sabık mebus Ali Bey aradaki bir oy farkın şüpheli olduğunu ifade ederek, sonuçlara itiraz etmiştir. Şube'de görev alan Süleyman Sırrı Bey'in yaptığı açıklamaya göre; Mut'ta yapılan seçimlerde Doktor Fevzi Bey'e oy verildiği görülmüştür. Adaylar arasında Doktor Fevzi Bey değil Binbaşı Fevzi Bey bulunmaktadır. Bahsi geçen oy Heyet-i Teftişîye tarafından Doktor Tevfik Bey'e yazılmıştır. İncelemeyi yapan İkinci Şube, kararın Meclis tarafından verilmesini öne sürmüştür. Şubede yer alan beş milletvekili iki adayın eşit oy aldıkları için kur'a usulüyle belirlenmesi görüşündedir. Yapılan değerlendirme neticesinde düzenlenen mazbatanın kabulü ve reddi oylaması sonucunda Dr. Tevfik Bey'in milletvekilliği onaylanmıştır.⁹⁸ Dr. Tevfik Bey Meclis'e düzenli olarak katılmış, oylamalarda yer almıştır ancak II. Meclis faaliyetleri içinde kanun önerisi, takriri veya konuşmasına rastlanmamıştır.

Sonuç

Mondros Mütarekesinin yarattığı işgal ve siyasal koşullarda, Misak-ı Milli ölçeğinde bağımsızlık mücadelesini yönetmiş ve başarıya ulaştırmış olan I. TBMM, 1 Nisan'da seçim kararı alarak 16 Nisan'da çalışmalarını

⁹⁷ TBMM Arşivi Milletvekili Mazbata ve Tanıtma Formları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ikinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs tercüme-i hâl varakasıdır. Numara: 521; Öztürk, **a.g.e.**, s. 381-382.

⁹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C.1, 13 Ağustos 1923, s. 33-35.

sona erdirmiştir. Üç yıl boyunca aralıksız çalışmalarını sürdüren Birinci Meclis tarihsel önemi kadar, yoğun tartışma ortamları ve zaman zaman uzlaşmazlıklara rağmen ülkeyi bağımsızlığa ulaştırma konusunda gösterdiği olağanüstü çabalarıyla hatırlanmaktadır. Fiili savaşın bittiği, Lozan'da toplanan uluslararası sulh konferansında bir sonuca varılmadığı birinci evrede, Türkiye'de Meclis'in yenilenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararı alınmış, 3 Nisan'da seçimlerin hangi esaslara göre gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır. Tüm ülkede başlayan seçim süreci Mersin ve İçel'de de yoğun, heyecanlı ve çekişmeli geçmiştir. Mersin'de Ata Çelebi tarafından yayımlanan *Doğruöz* gazetesinde seçimle ilgili yayınlar, İçel'de tepkilere yol açmıştır. İçel adına I. Meclis'te yer alan II. Grup adaylarına oy verilmeyeceğini ifade eden dilekçeler ulusal basında da yer almıştır. Birinci Meclis'te II. Grup'ta yer almadığı halde Şevki Göklevent'in aday olmak isteği üzerine başlayan tartışmalar, yerel basında da konu olmuştur. II. Dönem TBMM için Mersin'den iki, İçel'den iki milletvekili seçilmesi öngörülmüştür. 25 Haziran 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Halk Fırkası adına Mersin'den Hariciye Vekâleti müşavirlerinden Niyazi Bey ve Dava vekili Ahmed Besim Bey'i aday göstermiştir. Her iki aday seçilmiştir. İçel'de iki milletvekilliği için dört aday gösterilmiştir. İçel adayları; Mutlu eski milletvekili Ali Bey, Mebus Hafız Emin Efendi, Binbaşı Fevzi Bey ve Doktor Tevfik Bey'dir. Hafız Mehmet Emin Bey ve Dr. Tevfik Bey İçel'i temsil etmek üzere seçilmişlerdir.

II. Dönem TBMM'de 286 milletvekili görev almıştır. 47 milletvekilinin çeşitli nedenlerle ilişiği kesilmiş ve ara seçimler sonucunda 47 yeni milletvekili seçilmiştir. II. Dönem TBMM için seçilen toplam 333 milletvekilinin meclise seçildiklerinde yaş ortalaması 43,9'dur.⁹⁹ Bu açıdan Mersin ve İçel milletvekilleri değerlendirildiğinde; Mersin milletvekillerinin ortalamasının altında yani daha genç olduğu görülmektedir. 1889 doğumlu Niyazi Bey seçildiğinde 34 yaşında, 1882/1883 doğumlu Besim Bey, seçildiğinde 40/41 yaşındadır. İçel milletvekilleri ise Meclis yaş ortalamasının üstündedir. 1876 doğumlu Hafız Emin Bey seçildiğinde 47 yaşında, 1875 doğumlu Dr. Tevfik Bey seçildiğinde 48 yaşındadır. Meclis-i Mebusan ve TBMM'de görev alıp almadıklarına göre değerlendirildiğinde; Mersin ve İçel milletvekilleri arasında sadece Mehmet Emin İnankur, Mebusan Meclisi'nde görev yapmıştır. 1911'den Mondros Mütarekesine kadar olan dönemde milletvekilliği devam etmiştir. II. Dönem TBMM'de yer alan Mersin ve İçel milletvekillerinden hiç biri I. TBMM'de yer almamıştır. Niyazi Bey, Besim Bey ve Dr. Tevfik Bey'in II. TBMM'den sonra siyasal yaşamı sona ermiş, bir

⁹⁹ Demirel, *Tek Parti İktidarı - Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s. 47-53.

daha milletvekili seçilmemiştir. Arşivden tespit edildiği üzere Niyazi Bey, 1939'da Hatay'dan 1946'da İçel'den adaylık başvurusunda bulunmuş ancak aday gösterilmemiştir. Mehmet Emin İnankur, ikinci dönemden yedinci döneme kadar TBMM'de görev yapmıştır. Niyazi Bey ve Besim Bey Tarsus doğumludur ve doğdukları yeri temsil ettikleri görülmektedir. Silifke doğumlu Mehmet Emin Bey de aynı şekilde doğduğu ili Meclis'te temsil etmektedir. Sadece, İçel milletvekili Dr. Tevfik Bey Antalya/Akseki doğumludur ve doğduğu yerden farklı bir yerden seçilmiştir. II. Dönem TBMM'de görev alan milletvekillerinin eğitim düzeylerinin bir hayli yüksek olduğu görülmektedir.¹⁰⁰ Niyazi Bey, Mülkiye ve İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu; Besim Bey, İstanbul Hukuk Mektebi; Mehmet Emin Bey, İstanbul Medresesi; Dr. Tevfik Bey, Mekteb-i Tıbbiye mezunudur. Bu açıdan, Mersin ve İçel milletvekillerinin eğitim durumları Meclis dağılımına uygun olduğu görülmektedir.

Meclis faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde Mersin milletvekilleri Niyazi Bey ve Ahmet Besim Bey'in oldukça etkin parlamenterler oldukları görülmektedir. Niyazi Bey'in Lozan Barış Antlaşması vesilesiyle Meclis'te yaptığı konuşma pek çok kişi tarafından beğenilmiş, alkışlarla karşılanmıştır. Basında da yer almıştır. 23 Ağustos 1923'te TBMM'de Lozan Sulh Muahedesinin kabulüne dair kanunlar için yapılan oylamalarda Niyazi Bey ve Besim Bey reddedenler arasında yer almıştır. İçel milletvekilleri ise kabul edenler arasında yer almıştır. 1924 Anayasası II. Dönem TBMM tarafından kabul edilmiştir. Mersin milletvekilleri Niyazi ve Besim Beyler maddeler konusunda pek çok kez söz almışlardır. Niyazi Bey ve Besim Beyler özellikle Mersin'in gelişimiyle ilgili önerge vermişler, konuşma yapmışlardır. Adana'ya bağlı olarak idare edilen Mersin'in bağımsız bir vilayet olması için çaba sarf etmişlerdir. Çabaları sonucunda 1924 yılında Mersin bağımsız vilayet statüsüne sahip olmuştur. İçel milletvekili Mehmet Emin Bey ve arkadaşlarının, 4 Eylül 1923 tarihinde bakaya ve asker firarilerinin affı hakkında kanun teklifi kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Dr. Tevfik Bey'in önergesi ve konuşmasına rastlanmamıştır.

II. TBMM Döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkasına dönüşmüştür. Meclis Müdafaa-i Hukuk üyeleri olarak giren milletvekilleri, Cumhuriyet Halk Fırkası üyeleri haline gelmiştir. Mersin ve İçel milletvekilleri Niyazi, Mehmet Emin ve Dr. Tevfik Beyler CHF üyesi olmaya devam ederken 15 Kasım 1924 tarihinde CHF'den istifa eden Ahmet Besim Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır.

¹⁰⁰ Demirel, *Tek Parti İktidarı - Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s. 55.

KAYNAKÇA**Arşivler****T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

BCA, 30-18-1-1. 4-36-3. (Tarih: 08.11.1921).

BCA, 30-10-0-0.6-32-38. (Tarih 28.11.1923).

BCA, 30-10-0-0. 6-33-6. (Tarih: 01.12. 1923).

BCA, 30-10-0-0.6-33-13. (Tarih 04.12. 1923).

BCA, 30-10-0-0. 7-40-28. (Tarih: 24.01.1925).

BCA, 30-10-0-0. 7-41-24. (Tarih: 12.02.1925).

BCA, 30-10-0-0. 9-51-18. (Tarih: 09.04.1925).

BCA, 30-10-0-0.16-91-21. (Tarih: 17.06.1925).

BCA, 30-10-0-0. 27.02.1926. (Tarih: 27.02.1926).

BCA, 490-1-0-0. 302-1221-1. (Tarih: 10.07.1939).

BCA, 490-1-0-0. 303-1227-1. (Tarih: 10.06.1946).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH. MKT. 1013-31 (Tarih H. 03-08-1323).

BOA, DH. MKT. 1138-23 (Tarih H. 20-11-1324).

TBMM Arşivi**Resmi Yayınlar**

Osmanlı Dönemi Meclis Tutanakları.

TBMM Tutanakları.

Türkiye'de Mebûs İntihâbâtı, Matbuat ve istihbârat müdüriyet-i umûmiyesi neşriyatından: 77, Ankara, 1339 (1923).

Kitaplar ve Hatıra Eserler

Arıkoğlu, Damar; **Hâtıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk, C.II**, Milli Eğitim Basımevi, Beşinci Baskı, İstanbul, 1962.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. II, ATAM Yay., Ankara, 1997.

Çelik, Kemal; **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

- Demirel, Ahmet; **Birinci Meclis'te Muhalefet- İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Demirel, Ahmet; **İlk Meclis'in Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Demirel, Ahmet; **Tek Parti İktidarı - Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- Kurtuluş Savaşında İçel**, (Haz. Kurtuluş Savaşında İçel Tarihini Yazma Komitesi), Baha Matbaası, İstanbul, 1971.
- Okyar, Fethi; **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.
- Öztürk, Kâzım; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- II. Dönem 1923-1927, C. III**, TBMM Vakfı Yayınları No:3, Ankara, 1995.
- Ülken, Hilmi Ziya; **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1992.
- Zürcher, Erik Jan; **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Makaleler

- Adıyeke, Nuri; "Bir İsimlendirme Problemi Olarak Tarihsel Süreçte 'İçel-Mersin'", Yüksel Özdemir (Ed.), **Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008 Bildiriler Kitabı**, Cilt.1, Mersin, 2009, ss. 2086-2091.
- Bozkurt, İbrahim; "İşgal Yıllarında Mersin (1918-1922)", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 1, 2018, ss.407-435.
- Bozkurt, İbrahim; "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri", **CÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 41, Sayı:2, 2017, ss.81-112.
- Güneş, İhsan; "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, C. XLVI, No.1-2, 1991.
- Şakiroğlu, Mahmut H.; "Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler", **Erdem**, Cilt 5, Sayı: 12, 1988.

Sürelî Yayınlar

- Anadolu'da Yenigün
Cumhuriyet
Doğruöz
Hâkimiyet-i Milliye
T.C. Resmi Gazete

Tanin

Tarsus

Tevhid-i Efkar

Vakit

Tezler

Güdek, Orhan; **Halka Doğru Dergisi, Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçme Metinler**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Kılıç, Raşan; **Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İçel Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2015.